

Ufuk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Bölümü

**AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON TEORİLERİ IŞIĞINDA
TÜRKİYE-SURİYE-ÜRDÜN-LÜBNAN ARASINDAKİ YÜKSEK DÜZEYLİ DÖRTLÜ
İŞBİRLİĞİ KONSEYİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan: Muhammed Fatih AYGÜN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR

ANKARA 2014

**AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON TEORİLERİ İŞİĞINDA
TÜRKİYE-SURİYE-ÜRDÜN-LÜBNAN ARASINDAKİ YÜKSEK DÜZEYLİ
DÖRTLÜ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hazırlayan: Muhammed Fatih AYGÜN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

M. Fatih AYGÜN tarafından hazırlanan "Avrupa Birliği Entegrasyon Teorileri Işığında Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan Arasındaki Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi'nin Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma, 13.03.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ MUGHISUDDIN (Jüri Başkanı)

Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR (Jüri Üyesi)

Yrd. Doç. Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALIOĞLU (Jüri Üyesi)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

† Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

† Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

† Tezimin ....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda

bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

M. Fatih AYGÜN

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : M. Fatih AYGÜN
Doğum Yeri ve Tarihi : Hatay, 01.11.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim
Fakültesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği
Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : aygunhatay@gmail.com
Tarih : 13.03.2014

ÖZET

AYGÜN, M. Fatih. Avrupa Birliği Entegrasyon Teorileri Işığında Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan Arasındaki Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi'nin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014

Bu alışmada Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan arasında kurulmak istenen “Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi” mekanizmalarının da yer aldığı bölgesel vizyon temelinde bütünleşme süreci, Avrupa Birliği'ni konu alan entegrasyon teorileri ışığında incelenecek ve entegrasyon teorilerine kısaca değinilecektir. Avrupa Birliği Bütünleşme Teorileri içerisinde bütünleşmeyi tamamıyla açıklayabilecek tek bir teori olduğunu söylemek zordur. Bu görüşten yola çıkararak Türkiye'nin entegrasyon ihtiyacını, entegrasyon arayışını ve en başta yakın komşularını kapsayan yeni bölgesel entegrasyon vizyonunu en iyi açıklayabilecek teoriler incelenecektir. Anlatılan teoriler ışığında gerçekleştirilmek istenen bütünleşme sürecinin başarısız olma sebepleri araştırılacaktır.

Anahtar Sözcükler:

Avrupa Birliği, Entegrasyon Süreci, Entegrasyon Arayışı, Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi,

ABSTRACT

AYGÜN, M. Fatih. An Evaluation of the High Level Quartet Cooperation Council between Turkey-Syria-Jordan-Lebanon in the Light of the European Union Integration Theories, Master's Thesis, Ankara, 2014

In this study, the integration process on the basis of regional vision including the High Level Quartet Cooperation Council mechanisms that are wanted to be established between Turkey-Syria-Jordan-Lebanon will be assessed in the light of the European Union Integration Theories and the integration theories will briefly be touched upon. It is hard to state that there is not a single theory which fully explains the integration among the European Union Integration Theories. In this context, the theories that can explain in the best way of Turkey's need for integration, its search for integration and especially its new regional integration vision covering its close neighbors will be analyzed. The reasons for failure in the integration process that is aimed to be conducted will be researched in the light of mentioned theories.

Key Words:

European Union, Integration Process, The Quest For Intagration, High Level Quartet Cooperation Council.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği (European Union)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri (United States of America)
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community)
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu (European Economic Community)
YDDİK	Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi (High Level Quartet Cooperation Council)
STA	Serbest Ticaret Anlaşması (Free Trade Agreement)
YK	Yeni Kurumsalcılık (New Institutionalism)
RSK	Rasyonel Seçim Kurumsalcılığı (Rational Choice Institutionalism)
SK	Sosyolojik Kurumsalcılık (Sociological Institutionalism)
TK	Tarihsel Kurumsalcılık (Historical Institutionalism)

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2.BİRİNCİ BÖLÜM	4
BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ	4
2.1 <i>AB Entegrasyon Teorilerine Genel Bir Bakış</i>	4
2.1.1 AB Entegrasyonu	4
2.1.2 Entegrasyon Aşamaları	6
2.1.3 Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm.....	9
2.1.4 Hükümetlerarası Yaklaşım	10
2.1.5 Avrupa Birliği'nde Supranasyonellik İlkesi	11
2.1.6 Yeni Kurumsalcı Yaklaşım	14
2.1.7 Avrupalılaşıma Kavramı.....	15
2.1.8 Federalizm	17
2.2 <i>AB Kısa Tarihi</i>	19
2.3 <i>Müzakere Süreci ve Birliğe Katılım</i>	21
2.4 <i>Doğu Avrupa Ülkelerinin Durumu</i>	22
2.5 <i>Kopenhag Kriterleri</i>	24
2.6 <i>Entegrasyon Süreci ve Dış Faktörler</i>	29
AB BÜTÜNLEŞME SÜRECİNE VE YUKARIDAKİ DEĞERLENDİRMELERE BAKILDIĞINDA DIŞ FAKTÖRLERİN ENTEGRASYON SÜRECİNDE OLDUKÇA ÖNEMLİ BİR ROLE SAHİP OLDUĞU GÖRÜLÜYOR. BÜTÜNLEŞME SÜRECİ İLE İLGİLİ YAPILAN DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINDA DIŞ ETKENLERİN DE GÖZ ARDI EDİLMEMESİ GEREĞİ ORTAYA ÇIKIYOR.	31
3.İKİNCİ BÖLÜM	32
TÜRKİYE-SURİYE-ÜRDÜN-LÜBNAN ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ	32
3.1 <i>Suriye'ye Genel Bakış</i>	33
3.2 <i>Türkiye Suriye İlişkileri</i>	37
3.3 <i>Türkiye, Ürdün, Lübnan Arasındaki ilişkiler</i>	39

3.4 Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan Arasında Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi Tesis Edilmesi Hakkında Ortak Siyasi Bildirge;.....	40
4.ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN DEVAMINA ENGEL OLAN İHTİLAFLAR	44
4.1 AB Bütünleşme Teorileri Ekseninde İhtilaflar.....	44
4.1.1 Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm Yaklaşımı Ekseninde.....	44
4.1.2 Hükümetler Arası Yaklaşım Ekseninde.....	46
4.1.3 Supranasyonellik İlkesi Ekseninde.....	46
4.1.4 Yeni Kurumsalcı Yaklaşım Ekseninde.....	48
4.1.5 Avrupalılaşıma Kavramı Ekseninde.....	50
4.1.6 Federalizm Yaklaşımı Ekseninde.....	51
4.2 Kopenhag Kriterleri Ekseninde.....	52
4.3 Demokrasi Ekseninde.....	54
4.4 Dış Faktörler Ekseninde.....	55
5.DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	60
AB BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ İŞİĞİNDA TÜRKİYE-SURİYE- ÜRDÜN- LÜBNAN ARASINDAKİ YÜKSEK DÜZEYLİ İŞBİRLİĞİ KONSEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	60
5.1 Türkiye-Suriye İşbirliğinin Sebepleri.....	60
5.1.1 Türkiye Penceresinden.....	60
5.1.2 Suriye Penceresinden.....	61
5.1.3 Türkiye-Suriye Penceresinden.....	62
5.2 YDDİK ve AB Sürecinin Karşılaştırılması.....	63
5.3 Türkiye'nin Entegrasyon Arayışları.....	65
6. SONUÇ.....	67
7. KAYNAKÇA.....	73
8. EKLER.....	80
EK 1 80	
Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan Arasındaki Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi.....	80

1. GİRİŞ

Uluslar içinde yaşadıkları devletler vasıtası ile birbirleri ile çeşitli sebeplerle ve çeşitli alanlarda işbirliği yaparlar. İşbirliğinin gereği olarak farklı seviyelerde diyaloglar geliştirirler. Bu diyaloglar da işbirliğinin seviyesi ile doğru orantılı olarak gerçekleşir.

Devletler, birbirleriyle işbirliği yaparak bir taraftan gelişimlerini sağlarken diğer taraftan da tek başlarına halledemedikleri problemleri çözüme kavuştururlar. Ancak bu işbirlikleri bazen dar alanda, belirli konularda olurken, bazen de çok kapsamlı bir şekilde ve birçok konuda gerçekleşir. Bazen belirli bir seviyede kalırken bazen de çok ileri seviyelere taşınır. Geçici bir zaman diliminde olabileceği gibi, kalıcı birliktelikler de oluşabilir. Ve bunların hepsinde hedeflediği amaç doğrultusunda gereksinimlerini karşılama bakımından kendi başına yetersiz kalma, karşılıklı birbirini destekleyerek ortak bir amaca ulaşma ya da daha büyük idealleri birlikte gerçekleştirme düşüncesi vardır.

Adına entegrasyon da denilen, ülkelerin ortak çıkarlar etrafında bir araya gelerek oluşturdukları birlikteliğin dünyada birçok örneğine rastlanmaktadır. Çağımızda birçok örneğine şahit olduğumuz devletlerin bütünleşme hareketi olarak bilinen, aynı zamanda bir barış projesi olarak en geniş ve en kapsamlı şekilde gerçekleşen organizasyonlardan biri de Avrupa Birliği (AB) entegrasyonudur. AB'nin ilk aşaması olan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Meksika arasında gerçekleşen Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi; Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği gibi birliktelikler entegrasyon için gösterilebilecek örnekler arasındadır.

Türkiye de son yıllarda bölgesinde daha etkin rol oynamak ve bölgesel barışa katkıda bulunmak amacıyla bölgesel entegrasyon arayışına girmiştir. Bu bağlamda Türkiye ve Suriye tek başlarına gerçekleştiremedikleri yüksek idealleri gerçekleştirmek, ekonomik kazanç elde etmek ya da daha farklı amaçlar gözeterek bölgesel entegrasyon gerçekleştirmek için bir işbirliği yapmak üzere mutabakat sağlamışlardır. Bu mutabakatı bölgeselleştirmek adına bölgedeki diğer ülkelerden Ürdün ve Lübnan'ı da yanlarına almışlardır.

Böylece bölgesel entegrasyonu başka ülkeleri de içine alacak şekilde genişletme hedefi gütmüşlerdir. Ancak bu tezde açıklanmaya çalışılacak olan sebeplerle bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış ve ülkeler arasında yapılan anlaşmalar askıya alınmıştır.

Bu çalışmada Yüksek Düzeyli Dörtlü İstişare Konseyi (YDDİK) adıyla deklare edilen, Türkiye, Suriye, Ürdün, Lübnan arasında yapılan bölgesel entegrasyon çalışmaları, bu düşünceyi ortaya çıkaran sebepleri, sürecin sonuçları ve neden hedeflenen neticeye ulaşmadan daha başlangıç aşamasında son bulduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Konuya daha çok sürecin en büyük iki aktörü olan Türkiye-Suriye ekseninde yaklaşılarak değerlendirme yapılacaktır. Konuya yaklaşımdaki dayanak noktası ve ışık kaynağı AB entegrasyon süreci ve bu süreci anlamaya ışık tutan entegrasyon teorileri olacaktır. AB bütünleşme sürecine bakarak, Türkiye-Suriye bütünleşme sürecinin hangi aşamalarında ve hangi sebeplerle ihtilaf çıktığı değerlendirilecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin entegrasyon arayışlarına da kısaca değinilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde AB bütünleşme süreci ve entegrasyon teorileri ele alınarak, entegrasyonun temelleri ve sebepleri açıklanacaktır. Bu arada AB oluşum sürecinin tarihi de kısaca hatırlanacak, özellikle genişleme dalgalarında Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe katılım süreci ile hedeflenen durumlar, aday ülkelerin AB'ye katılımı için öne sürülen kriterler ve bu kriterlerin sebepleri araştırılacaktır. Buradan hareketle entegrasyonda başarılı sonuca ulaşmak için özellikle yönetim sistemlerindeki uyumun önemine değinilecektir.

İkinci bölümde Türkiye Suriye, Ürdün, Lübnan'ı da içine alan bölgesel entegrasyon çalışmaları, Türkiye'nin diğer üç ülkeyle olan ilişkilerini de göz önünde bulundurarak anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde gerçekleşemeyen entegrasyon tartışılacaktır. Bu tartışma sürece AB bütünleşme süreci aynasından bakarak yapılmaya çalışılacak, sürecin hedefe ulaşmasına engel olan faktörler tek tek ele alınarak hangi konularda ihtilaf çıkmış olabileceği görülmeye çalışılacaktır. Bu arada Türkiye-

Suriye bütünleşme sürecinin AB entegrasyon süreci ile benzer yanları da hesaba katılarak başarısızlığın sebepleri araştırılacaktır.

Dördüncü bölümde ise AB bütünleşme süreci iığında YDDİK hakkında genel bir değerlendirme yapılarak çalışmanın son aşaması olan sonuç bölümüne geçilecektir.

2.BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ

2.1 AB Entegrasyon Teorilerine Genel Bir Bakış

2.1.1 AB Entegrasyonu

Uluslararası ilişkiler alanındaki bütünleşmeleri entegrasyon teorileri açıklamaya çalışmaktadır. AB entegrasyon teorisi: Avrupa'da ortak siyasi kurumların gelişimine siyasi işbirliği sürecinin sistematik yansıma alanıdır.¹ Avrupa bütünleşme süreci üzerine önemli çalışmalar yapan Haas'ın tanımına göre Entegrasyon; birden fazla devletin bir araya gelip, çeşitli konularda görüş birliğine vararak sadakatlerini, beklentilerini, siyasi aktivitelerini oluşturacakları yeni merkeze devretmeye ikna olmalarıdır. Bu devir işleminin sonucunda yeni bir merkez ortaya çıkar. Bu merkeze bağlı olarak bir araya gelen ülkeler de yeni bir aktör haline gelirler. Yeni bir aktör haline gelmek entegrasyonun son aşamasıdır. Ülkeler entegrasyon süreci vasıtasıyla önceden sahip oldukları kabiliyetleri ve bu kabiliyetlerle başarabilecekleri işleri tek başlarına yapmak yerine, yeni oluşturdukları kurumlar vasıtasıyla işbirliği yaparak hallederler.²

Entegrasyon amacı ile işbirliği yapan devletler egemenliklerinin bir kısmını oluşturdukları yeni kurumsal yapıya devrederler. Yani sahip oldukları egemenlik bir anlamda zayıflamış olur. Burada devletler neden entegrasyona gider sorusu akla gelmektedir. Yapılan en küçük ticarete bile ortaya bir sermaye konulması gerektiği düşünülürse, devletlerin entegrasyon yaparak kaybettikleri değerler karşılığında daha üst kazançlar elde etmeyecekleri birliktelik içine girmeyeceği yadsınamaz bir gerçektir. Öyleyse entegrasyonun amacı, ülkelerin bir takım haklarından feragat etmelerine karşılık ortak bir fayda sağlayarak kazançlı çıkabilecekleri bir sonuca ulaşmaları olacaktır. Yani sahip oldukları egemenliğin

---

¹ Wiener, Thomas ve Diez, Antje **European Integration Theory**, OXFORD University Press, 2009, s.4

² Özdemir, Haluk, **Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, Boğaziçi s.37

zayıflamış olması bunun yerine daha geniş güç elde edilmesiyle yeni bir avantajı ortaya çıkaracaktır.

Birçok sebep saymak mümkün olmakla beraber, entegrasyonu doğuran sonuçların iki ana başlıkta açıklamak mümkündür: “Zorunluluklar ve idealler”.³ Devletler bir takım yüksek gayeleri gerçekleştirmek için ortaklara ihtiyaç duyarlar. Tek başlarına üstesinden gelemedikleri problemleri çözüme kavuşturmak için bir araya gelmek, bir araya gelemeseler de en azından işbirliği yapmak zorunda kalabilirler. Bu zorunlulukların önemi ve aciliyeti entegrasyonu zorunlu kılan sebepler arasında sayılabilir. Entegrasyon oluşumu birkaç devletin ortak kararı ile başlayan bir süreç şeklinde de görülebilir. AB'nin kuruluşunda birkaç ülkenin yapmış olduğu işbirliği buna örnek gösterilebilir. Entegrasyonu zorunluluk olarak gören ülkelerin var olan bir birliğe dâhil olması şeklinde de tezahür edebilir. Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılması

İmparatorlukların sona erdiği, devletlerin artık daha küçük parçalardan oluştuğu, modern devlet anlayışlarının daha güçlü olduğu günümüz dünyasında ulusların karar almada birbirine olan bağımlılıkları, ortak hareket etmek amacıyla işbirliği arayışına girmeleri, uluslararası sistemde varlık gösterilebilmek için entegrasyonun neredeyse gereklilik haline geldiğine işaret eden bir karinedir.⁴ Tek başına hareket eden ülkelerin ise daha büyük ülkelerin etkisi altında kalma ihtimalleri vardır. İşte bu noktadan sonra, öngörülen bir tehlike sebebiyle yapılacak entegrasyonları zorunlu bütünleşme olarak adlandırmak mümkündür. Entegrasyonu ortaya çıkaran ikinci anlayış ise ortak ideallerdir. Ortak idealler ve ortak siyasal anlayışın varlığı, neticesinde büyük bir kazanım sağlayacak bütünleşme için ülkeleri egemenliklerinin bir kısmından ödün vermeye teşvik ediyor. Devletler, entegrasyonun getirdiği üretim maliyetlerini düşürme, pazar payını arttırma gibi avantajları da kullanarak ortak idealler geliştirmek amacıyla egemenliklerinin bir kısmından vazgeçebilmektedirler.

Entegrasyon sürecini açıklamada bir başka anlayış olan Realist yaklaşım entegrasyonu daha çok dışsal unsurlarla açıklar. Bu unsurlar güvenlik kaygısı,

---

³ Özdemir, a.g.e, s.47

⁴ Özdemir, a.g.e, s.19-21

bölgesel güçler içerisinde dâhil olma, güç dengeleri içerisinde konum belirleme kaygıları olabilir. Bu durumu birbirine rakip farklı güçler arasında kalarak taraf belirleme zorunluluğu olarak da ifade edebiliriz. Örneğin Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği etkisinden kurtulup AB'ye üye olma arzusu, bu dönemde ortaya çıkan güç dengeleri arasında kendi konumlarını belirleme zorunluluğu olarak değerlendirilebilir. Nitekim Doğu Avrupa ülkeleri iki önemli güç olan Sovyetler Birliği ve Avrupa arasında kalmış, komünist rejimden kurtulmak için mücadele etmiş, kendine yetemeyen ve yeni işbirliği arayışında olan, dolayısıyla önlerine gelen yeni entegrasyon fırsatını değerlendirmek isteyen ülkelerdir.⁵ İçinde buldukları durumun bu ülkelerin entegrasyona olan isteklerini pekiştirdiğini, buna bağlı olarak da katılım için gerekli şartların yerine getirilmesinde ülkeleri daha yapıcı davranmaya ittiğini düşünmemiz yanlış olmayacaktır.

Liberal yaklaşımlar ise daha çok içsel unsurlara vurgu yapar. Ortak tarih, ortak kültür, karşılıklı bağımlılık bu unsurlar arasındadır. Farklı yaklaşımlar, farklı açıklamalar olsa da bütünleşme sürecinde bunların hepsinin etkisi söz konusudur, süreci tek bir faktörle açıklamak mümkün değildir.⁶

2.1.2 Entegrasyon Aşamaları

Devletlerin birbirine entegre olması kolay bir süreç değildir ve bu süreç belirli aşamaları içerir.⁷ Bu aşamaların sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için bir takım evrelere ihtiyaç vardır. Bu evrelerde tarafların bütünleşme kararını verebilmeleri, bütünleşme karşılığında elde edecekleri kazanımlara ve kazanımları öne sürerek kendi halklarını ikna edebilmelerine bağlıdır. Kamuoyu desteği almadan uluslararası işbirliği alanında atılacak olan önemli adımlar, beraberinde daha büyük problemleri getirme riskiyle karşı karşıyadır. Burada halkını ikna etme kısmı demokratik yönetim düzeni ile idare edilen devletler için

⁵ Vachudova, M. A. " The Leverage of International Institutions on Democratizing States: Eastern Europa and the European Union", **EUI Working Papers**, cilt 33, 2001, s.8-9

⁶ Schimmelfennig, A. M. , **European Integration Theory, Liberal Intergovernmentalism**, Oxford University Press, 2009 s.68-69

⁷ Özdemir, a.g.e, s.42

geçerlidir. Bu aşama geçildikten sonra bütünleşme süreci başlar. Daha sonra bu sürecin devam edebilmesi, her bir aşamanın pozitif şekilde neticeye ulaşarak bir sonraki adıma zemin hazırlamasıyla bir sonraki adıma geçilerek mümkün olacaktır. Bu noktada AB entegrasyon sürecini de göz önünde tutarak bütünleşme aşamaları incelendiğinde başlangıcından yeni bir aktör halini alıncaya kadar sürecin beş adımda gerçekleştiği görülmektedir.

Serbest ticaret bölgesi oluşturma entegrasyon sürecinin başlangıç aşamasıdır.⁸ Aralarında serbest ticaret anlaşması (STA) yapan devletler, kendi aralarında birbirlerinden gümrük vergisi almamayı ve birbirlerine karşı herhangi bir ticari kısıtlama yapmamayı taahhüt ederler. Malların dolaşımı ülkeler arasında serbest bırakılmıştır. Yani anlaşmanın tarafı olan devletler, birbirlerini ortak ticaret alanı ilan etmişlerdir. Serbest Ticaret Bölgesi'nin Avrupa'daki örneği, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Area) olmuştur. Avrupa'nın bu aşamayı başarıyla geçtiğini görüyoruz.

İkinci aşamada gümrük birliği gelir.⁹ AB entegrasyon sürecinde serbest ticaret bölgesiyle elde edilen kazancın beraberinde getirdiği ihtilaf gümrük birliğini gündeme taşımıştır. Bu anlaşmanın dezavantajını şu şekilde ifade edebiliriz: Dışarıdaki ülkelere mal geldiğinde her ülke kendi gümrük tarifelerini uygulamakta, bu da gümrük tarifelerinin en düşük olduğu bölgeden daha çok girdi sağlanmasına sebep olmaktaydı. Bu durum üretim maliyetlerinde farklılığa yol açmakta, ticaret gelirlerinin adaletsiz bir şekilde dağılması sonucunu ortaya çıkarmaktaydı. Bu dezavantajı ortadan kaldırmanın yolunun gümrük birliğine gidilerek tüm ülkelerde tek gümrük tarifelerinin uygulanmasından geçtiği anlaşılmıştır.

Üçüncü aşama ortak pazarın kurulmasıdır. Avrupa'da gümrük birliğini başarıyla uygulayan ülkeler malların serbest dolaşımını sağladılar. Ancak bu da rekabetteki adaletsizliği gidermeye yetmedi. Çünkü üretim faaliyetindeki tüm girdiler eşit olmadığından üretimdeki adalet yine sağlanamadı. Bu eşitliği sağlamak amacıyla malların yanında hizmetlerin ve sermayenin de serbest

---

⁸ Özdemir, a.g.e s.42-46

⁹ Özdemir, a.g.e s.42-46

dolaşımının sağlanması gerektiği kanısı oluştu. Bu şekilde ticarete eşit şartlarda rekabet ortamı sağlanacaktı. Netice itibariyle Avrupa ülkeleri 1991 yılında ortak Pazar oluşturarak entegrasyon sürecinde yeni bir kapı daha açmış oldular.¹⁰

Dördüncü aşama olan ekonomik ve parasal birlik entegrasyon sürecinin ileri aşaması olarak değerlendirilebilir. Bu aşamada sermayenin dolaşımındaki tüm engeller kalkmış, ortak mali politikalar uygulama aşamasına geçmiş, üye ülkelerin ticaretteki rekabet ortamları büyük ölçüde adil hale gelmiştir.¹¹ Kendi içinde istikrarı sağlayan birlik, yeni bir aktör olarak birlikte hareket etmekle elde ettiği gücü siyasi alanda da kullanmayı arzu etmiştir. Nitekim AB 1999 yılında ortak para birimini oluşturmuş ve Avrupa Merkez Bankası'nı da kurarak parasal yönetimi merkezi hale getirmiştir.

Beşinci aşama ise entegrasyonun artık son aşaması olan siyasi birliktir.¹² Ekonomik alanda bütünleşmenin gerçekleşmesinden sonra ulusal ve dış ilişkiler konularında ortak politikalar belirlenmesi, siyasi birlik aşamasına gelindiğini gösteren işaretlerden biridir. Yani bu aşamanın sonuca ulaşması üye devletlerin yeni bir aktör haline gelmesidir denebilir. Ancak bu aşamada her devletin farklı dinamikleri harekete geçebilir, etnik ve milliyetçi sorunlar ortaya çıkabilir. Nitekim çok daha basit olan evrelerde bile zorluklarla karşılaşmıştır. Örneğin "serbest dolaşım" konusunu kabullenmek Avrupa için kolay olmamış, uzun zaman almıştır.¹³ Entegrasyon sürecinin en zorlu aşaması olan bu süreci Avrupa Birliği'nin de henüz başaramamış olduğunu söylenebilir.

Görüldüğü gibi bölgesel entegrasyonun gerçekleşmesi bir anda olamamaktadır. Bir bina inşa etmek gibi adım adım gerçekleşmektedir. Her adımda uyuşmazlıklar, farklı sesler ortaya çıkabilmektedir. Bu durum bize bütünleşme hedefi ile yola çıkan ülkelerin iyi bir altyapı, gerçekçi işbirliği modelleri, gerçekten ihtiyacı karşılayan, halklarının beklentisi olan düşünceleri dikkate alarak ve doğru yöntemlerle yola çıkmaları gerektiğine işaret ediyor.

¹⁰ Özdemir, a.g.e s.42-46

¹¹ Özdemir, a.g.e s.42-46

¹² Özdemir, a.g.e s.42-46

¹³ Akgönenç, Oya, **Türkiye'nin AB Stratejisi**, Nobel Yayın Dağıtım, 2009, s.8

2.1.3 Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm

Fonksiyonalizm Romanya asıllı İngiliz akademisyen David Mitrany'nin çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Mitrany, Bölgesel bütünleşmeden ziyade evrensel işbirliğinin sağlanması gerektiğini, barışın bu şekilde mümkün olabileceğini söyler.¹⁴ Fonksiyonalizm, devletlerin herhangi bir egemenlik hakkından vazgeçmeden sadece belirli amaçlara yönelik teknik çalışmalar yapması gerektiğini ve bu çalışmalarda siyasi aktörlerden daha çok ortak amaca yönelik teknik aktörleri ön plana çıkarmanın önemini vurgular. Bu sayede barışın daha kolay sağlanacağını, her ülkenin bundan kazanç elde edeceğini söyler.¹⁵ Bu çerçevede teknik uzmanlar arasında spesifik işlevde ortaya çıkan işbirliği başka konularda da işbirliği yapmayı kolaylaştıracaktır.

Teknik uzmanların siyasi aktörlerin önünde olması, güç kaygıları yerine ortak çıkar ve refaha hizmet eden anlayışın daha güçlü olmasını sağlar. Ayrıca siyasetin geri planda kalması ortaya çıkacak ihtilafları azaltarak ilerlemeyi hızlandırır. Diğer taraftan belirli alanlarda başlayan işbirliği sürecinin gereksinimleri karşılayabilmek amacıyla başka alanlara da sıçrayarak dallanması beklenir. Buna "dallanma doktrini" adı verilmiştir. Bu yaklaşımın bir başka özelliği, teknik konulardaki işbirliğinden hareketle devletlerin egemenliklerinin bir kısmını devretmelerini istememesidir. Yani ülkeler ulusal kimliklerinden ya da sahip oldukları egemenlikten ödün vermeden bütünleşme sürecine dâhil olabileceklerdir. Bu da entegrasyonun önündeki birçok engelin kalkmasına ve ülkelerin entegrasyona daha kolay karar vermesine sebep olabilir.

Neofonksiyonalizm yaklaşımı ise 1950'li yıllarda ortaya çıkan fonksiyonalist yaklaşımın devamı kabul edilen yaklaşımdır. Ernst Haas ve Philippe Schmitter önde gelen savunucularıdır. Fonksiyonalizm yaklaşımından farklı olarak teknik uzmanların tek başına çalışmalarının yetersiz kalacağını, siyasi aktörlerin daha önde olması gerektiğini, siyasal aktörler anlaşma sağlamadan ortaya çıkacak

¹⁴ Chryssochoou, Dimitris N. , **Theorizing European Integration**, 2. Baskı, Routledge, 2009, s.18-19

¹⁵MERCAN, S. Sezgin, "Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2011, s.69-71

bütünleşme hareketinin kalıcı olamayacağını, konjoktürel geçici işbirliğinden ibaret olacağını savunmuşlardır. Bu yönüyle federalist yaklaşımla da paralellik göstermektedir.¹⁶

Haas bu görüşünü nükleer silahları örnek vererek desteklemiştir. Nükleer silahların zararlı olduğu ve engellenmesi gerektiği konusunda tüm uzmanlar hemfikir olmasına rağmen nükleer silah üretiminin devam ediyor olması uzman görüşünün karar almada yetersiz kalacağını açık göstergesidir.¹⁷ Neofonksiyonalizm yaklaşımına göre ortak çıkar ilişkisinin de bütünleşme için ikna edici olmadığı görülüyor. Çünkü her ülke kendi çıkarını düşünür. Bu nedenle bütünleşmede çıkar gruplarının talepleri göz ardı edilmemeli, yönlendirici olmalı tezini savunur.

Belirli alanlarda yapılan işbirliği neticesinde elde edilen başarının başka alanlarda da işbirliği yapmayı teşvik edeceği, yani işbirliğinin dallanarak yayılacağı ve bu şekilde devam eden sürecin başarılı bir entegrasyonu oluşturacağı görüşü neofonksiyonalizm yaklaşımının temel öğelerindedir. Fonksiyonalizmde dallanma doktrini olarak karşımıza çıkan bu anlayışın benzer şekilde burada da benimsendiği görülüyor. Uzmanların önerileri doğrultusunda ihtiyaçlara göre belirlenen çalışma alanları ve ortaya çıkan ihtiyaçların halk tabanında da benimsenmesinin sağlanması bu yayılmayı kolaylaştıracaktır. Bu yaklaşım bütünleşmede "spill over" etkisi olarak adlandırılır. Bu etki sektörden sektöre sıçrayarak yayılır ve tüm ekonomiyi kapsar. Nihayetinde siyasal yayılmayı da beraberinde getirerek entegrasyonun önünü açan bir faktör haline gelir.¹⁸

2.1.4 Hükümetlerarası Yaklaşım

Hoffman tarafından gündeme getirilen hükümetlerarası yaklaşıma göre entegrasyon özde hükümetlerarası konferanslar yoluyla ilerleyen

¹⁶ Açıkmüşe, Sinem A. , "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1, 2004 s. 7-8

¹⁷ Özdemir, a.g.e, s.68

¹⁸ Açıkmüşe, a.g.m, s. 7-8

hükümetlerarası niteliğe sahip olan bir süreçtir. Federalist ve fonksiyonalist yaklaşımlardan farklı olarak, tek çatı altında ulus üstü bir yapının olamayacağını savunur.¹⁹

Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde yaşanan gelişmelere baktığımızda bu görüşün uygulama alanını görmemiz mümkündür. Tek Avrupa Senedi bütünleşme hareketine siyasal boyutlar eklemiş, Maastricht Anlaşması entegrasyonun adını Avrupa Birliği yapmış, Nice Anlaşması birliğin kurumsal yapısını yeni üyelere göre yeniden düzenlemiştir. Bu anlaşmalar ve bunun gibi kritik önem taşıyan anlaşmalar hükümetler arasında gerçekleştirilen konferanslarla sağlanmıştır.

Hükümetlerarası yaklaşım realist versiyon ve liberal versiyon olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Stratejik pazarlıkları ve güç kaygılarını vurgulayan işbirliği realist versiyonda ön plana çıkarken, liberal versiyonda iç politikadan kaynaklanan taleplerin uluslararası alana taşınarak hükümetler arası yapılacak işbirliği ile çözüme kavuşturulması amaçlanır.²⁰

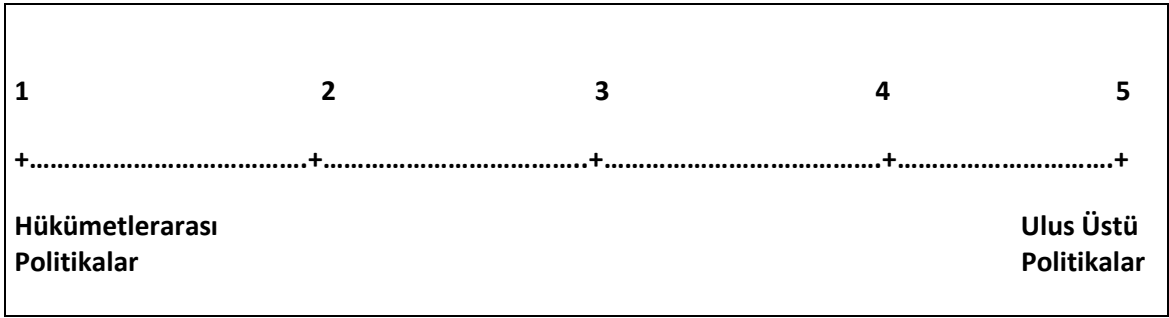
2.1.5 Avrupa Birliği'nde Supranasyonellik İlkesi

Supranasyonel birlik kurma düşüncesi birliğe dâhil olan ülkelerin egemenliklerini devletler üstü bir kuruluş lehine kısıtlama düşüncesine dayanmaktadır.²¹ Supranasyonel politikalar devletlerin politika üretirken ulus üstü düşünceyle hareket etmesidir. Hükümetler arasında yapılan müzakerelerde çeşitli kurumların, siyasal aktörlerin, teknik adamların da görüşü alınarak yapılan çalışmalar neticesinde ulus üstü alınan kararlar, ulus üstü politikalar ortaya çıkmasını sağlar.

¹⁹ ÖRAZ, Seçil "Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem İle Avrupa Bütünleşmesi" **Turkish Studies**, Cilt 6, Sayı1, 2011, s.1612-1613

²⁰ Özdemir, Haluk, **Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2012, s.82

²¹ Ünal, Prof. Dr. Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBMM Yayınları, 2009, s.14-15

Hükümetler arası yönetimden ulus üstü yönetime üç boyutlu ilişkiden söz edebiliriz.

- I. Avrupa Topluluğu kuralları: yasal, daha az formal, politik aktörler arasında Avrupa düzeyinde alınan kararlar
- II. Avrupa Topluluğu organizasyonları: Avrupa Topluluğu kurallarını yorumlayarak Avrupa düzeyinde faaliyet gösteren organizasyonlar.
- III. Ulus ötesi toplum: Avrupa Topluluğu içinde devlet dışı aktörlerin direk veya dolaylı yollarla sosyal, ekonomik konularda politika yapma sürecini etkilemesi.²²

Yukarıdaki tabloda da resmedilen anlatıma göre hükümetler arasında yapılan işbirliği sayesinde aşama aşama ilerleyerek zaman içerisinde ulus üstü politikalar geliştirebilen bir yapıya ulaşmak mümkün olabilmektedir. Ancak bunun başlangıçta değil ilerleme aşamaları başarıyla gerçekleştikçe ortaya çıkacak sonuç olması beklenir. Hükümetler arası anlaşmalardan ulus üstü yapıya doğru ilerledikçe kurallar daha fazla ve daha katı olacaktır.²³

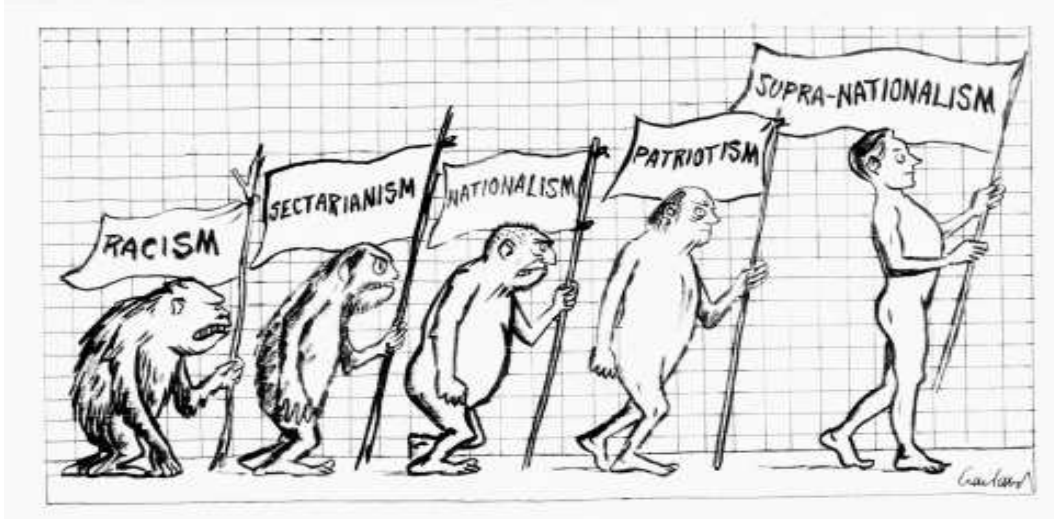
Supranasyonalizm; yani devletlerin sahip oldukları egemenliklerinin bir kısmını elde edecekleri ortak çıkar uğruna kendilerinden daha üst bir kuruma devrederek ulus üstü karar alma mekanizmalarına hayat vermeleri, AB'nin oluşumundaki temel ilkelerden biridir. AB'nin, bu uygulamanın dünyadaki en iyi

²² Alec Stone Sweet, Wayne Sandholtz, "European İntegration and Supranational Governance", **Journal of European Public**, s.303-305, 2011

²³ Alec Stone Sweet, a.g.m, s.303-305

örnekleri arasında yer aldığı da söylenebilir. Birlik ülkeleri egemenliklerinin bir kısmını birliğin üst yönetimlerine devrederek yeni bir yönetim oluşturmuş ve bu yönetimin aldığı kararlara kendi menfaatlerinin aksine de olsa tabi olmuşlardır.²⁴

Yukarıda sunulan karikatür²⁵ bize Avrupa'nın ulus üstü toplum olma sürecinde geçtiği yolların görülmesine yardımcı olan resmi yansıtıyor. Irkçılık, mezhepçilik, milliyetçilik, vatanseverlik ve nihayetinde ulus üstü toplum olma şeklinde gerçekleşen yol haritası ulus üstü toplum olma yolunda geçilen aşamaları gösteriyor. Bir barış projesi olarak bugün en başarılı örnek kabul edilen AB, ulus üstü toplum olana kadar geçen süreçte iç savaşlarda maddi manevi büyük kayıplar vermiştir. Ulus üstü toplum olma kazanımı bu kayıplar neticesinde elde edilen bir değer olmuştur. Bu sayede Avrupa, farklı milliyetlerden olan, aynı duygu düşünceyi paylaşmayan toplumların ortak noktalarda buluşarak daha refah bir hayat seviyesine ulaşmak için işbirliği yapabilme kabiliyetini kazanmasına vesile olmuştur.

Ulus üstü düşünce ile hareket ederek ortaya çıkan işbirliği için bazı avantajlardan söz edilebilir. Bunlardan birincisi yapılan anlaşmalar neticesinde ortaya çıkan kurallardan geri adım atmak kolay değildir.²⁶ Çünkü bu anlaşmalar birlik üyesi birçok devlet tarafından kabul edildiğinden geri dönüşü de yine tüm

²⁴ Alec Stone Sweet, a.g.m, s.303-305

²⁵ Garland, Nicholas, (Çevirimiçi), <http://www.cartoons.ac.uk/record/NG4567/zoom>, 26 Aralık 2013

²⁶ Dedman, Martin J. **The Origins and Development Of The European Union**, Routledge, London, 2010, s.8-9

üyelerin onayına bağılı olacaktır. Dolayısıyla anlaşmaların bağlayıcılığı üye devletler tarafından uygulanma zorunluluğı getirdiğinden daha oturmuş bir devlet yapısı ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Ulus üstü düşüncenin ikinci avantajı olarak “seçkinlik” gösterilebilir. Üye ülkeler üyeliğın getirdiğı yükümlülükleri kabul ederek bir yapıya dâhil olurlar.²⁷ Bu dâhil olmanın, üyesi olunan birliğin gücü ve etkinliğı ölçüsünde, üye olan ülkeye saygınlık katması beklenir. Bu avantajlara eklenebilecek üçüncü avantaj ise hukuka saygı olabilir. Entegrasyon yapan devletler bu birlikteliğı anlaşmalarla devam ettirirler ve anlaşmalara uymayan ülkenin zaman içinde diğere ülkeler tarafından dışlanması söz konusu olabilir. İşte bu dışlanma endişesi ülkeleri hukukun kurallarına uymaya sevk edecektir. Bu sayede hükümetler hukuka direnen ayrılıkçı gruplar karşısında daha güçlü durabilme avantajını elde edecektir.

Yukarıdaki açıklamalardan görülüyor ki; Supranasyonellik ilkesi sayesinde işbirliğı yapan devletler güçlü bir devlet olabilmek için gerekli şartları oluşturmada birbirine yardımcı olmakta, bu şartları oluşturmaya engel olan iç ve dış faktörleri yaptıkları anlaşmalar sayesinde birlikte bertaraf edebilme kabiliyetine sahip olmaktadır.

2.1.6 Yeni Kurumsalçı Yaklaşım

Kurumsalçı yaklaşım yalnızca yasama, yürütme, yargı organlarından oluşan resmi kurumlardan bahsederken, Yeni Kurumsalçı Yaklaşım bu bakış açısını yetersiz görmüş, arka planda bu kurumları etkileyen resmi kurumlar dışındaki aktörleri de dikkate almıştır.

Yeni Kurumsalçılık Teorisi üç kuramı bünyesinde barındırır. Bunlar Tarihsel Kurumsalçılık (TK), Rasyonel Seçim Kurumsalçılığı (RSK) ve Sosyolojik Kurumsalçılıktır (SK). Bunlardan TK, kurumların kuruluş aşamasında tercih ettiğı politikadan daha sonraki dönemlerde de bağımsız olamayacağı, bu politika amaçlarının devam edeceği görüşünü savunur. TK'nın yol bağımlılığı olarak ifade ettiğı bu durum kurumların bir zorunlulukla karşılaşmadan

---

²⁷ Dedman, a.g.m, s.8-9

vazgeçmeyecekleri gelenekleridir. Hâlbuki kurumlarda uygulanan politikalar zaman içerisinde geçerliliğini yitirebilir ve yeni durumlara adaptasyon gerekebilir. Ancak kurumların mevcut durumların değişimine karşı direnç göstermeleri mümkündür.²⁸ TK'nın değindiği yol bağımlılığının Avrupa'daki örneği olarak, AB kurumsal yapısının kriterler vasıtasıyla aday ülkelerin kurumlarına öngördüğü koşulları birliğe adaptasyon sağlamak amacıyla zorunlu saymasını gösterebiliriz.

TK'nın diğer bir kuramı olan RSK, sosyal ve siyasal güçlerden bağımsız olarak bireylerin ve siyasal aktörlerin gücünü arttırmaya çalıştıklarını öne sürer. Hedeflenen sonuca ulaşmak için kurumsal maliyet değerlendirmesi yapar ve en ergonomik yolla problemleri çözüme kavuşturacak stratejiyi belirleyerek tamamen araçsal düşünmeyi tercih eder.²⁹

SK yaklaşımı ise RSK'da olduğu gibi yalnızca stratejik hesaplar yapılmasını yetersiz görerek uygulanan stratejinin sosyal durumlarını da düşünür. Kurumlar sadece resmi kurallardan ve prosedürlerden oluşan yapılar değildir. Kendilerine özgü kimlikleri vardır. Kurumların kabul edip ortaya çıkardıkları icraatların katılımcıların sosyal varlığına katkısını da göz önünde bulundurur.³⁰ Bu bağlamda birliğe katılacak olan ülkelere istenen kriterlerde de kurumların davranış yönünden uyum sağlamaları ile ilgili taleplere rastlamamız mümkündür.

2.1.7 Avrupalılaşıma Kavramı

AB entegrasyon teorilerinde sözü geçen Avrupalılaşıma kavramının en belirgin bir şekilde yer aldığı yaklaşımın Yeni Kurumsalcı Yaklaşım olduğu ifade

²⁸ Arabacı, Ahmet , "Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi" ,**Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 17, 2008, s.76-77

²⁹ Arabacı, a.g.m, 76-77

³⁰ Arabacı, a.g.m, 76-77

edilebilir. Yeni Kurumsalçı Yaklaşım, kurumların etkisinin süreç için önemine vurgu yapmaktadır.³¹

Özellikle Kopenhag Kriterlerinde görülen topluluk ülkelerine uyum sağlamak amacıyla getirilen koşullar, Avrupa standartlarına ulaşamamış ülkelerin istenilen düzeye ulaşmasını hedeflemektedir. Ayrıca bu koşulların siyasi, ekonomik, hukuki alanlarda yoğunlaşmasından istenilen uyumun geniş çerçevede olduğu sonucuna varabiliriz. Burada aday ülkelerin birliğe katılmadan önce, uyum süreciyle beraber Avrupalılaşıma sürecine girdiği görülüyor.

Radaelli'nin tanımına göre Avrupalılaşıma; *“AB politika yapım süreci içinde oluşturulacak, devletlerin ulusal söylem, siyasi yapı ve siyasetlerine entegre ettikleri resmi ve resmi olmayan kurallar, süreçler, politikalar, paradigmlar, tarzlar ve iş yapılış biçimlerinin oluşturulması, yayılması ve kurumsallaştırılmasını ifade etmektedir.”*³² Tanımda görüldüğü üzere resmi kuralların yanında resmi olmayan kurallardan da söz edilmektedir. Sosyolojik Kurumsalçı Yaklaşımında bahsedildiği gibi birliğe katılım süreci ve birlik içerisindeki davranışlarda uygulanan stratejinin sosyal yönü de dikkate değerdir.

Avrupalılaşıma sürecinde kıtada oluşan siyasal birliğin aynı zamanda bir kültür haline geldiğini müşahade ediyoruz. Diğer taraftan bu kültürün bir kimliğin de oluşmasına yol açtığını gösteriyor.³³

AB genişleme sürecinde özellikle doğuya doğru yapılan genişleme dalgasında sıkı kurallar konması, müktesebata uyumun önemli olması ve istenen kriterlerin geniş bir perspektifte ele alınması, oluşan Avrupa kültürünün büyümeye rağmen devam ettirilmek istendiği kanısını güçlendiriyor. Ayrıca birçok ülkenin AB'ye katılma isteği, bu kimlik sayesinde ortaya çıkan bir cazibe olduğu gerçeğini ortaya koyuyor. Diğer yandan birliğin ekonomik, stratejik katkısı yanında sosyal olarak da cazibe merkezi oluşturduğunu, bu cazibe sayesinde başka ülkelerin ilgisine mazhar olduğunu gösteriyor. Buradan hareketle başarılı bir

³¹ Yazgan, Yrd. Doç. Dr. Hatice, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak Avrupalılaşıma: Kapsam, Gereklik ve Sınırlar", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 4, 2013, s.133

³² Yazgan, a.g.m, s.124-125

³³ Yazgan, a.g.m, s.124-125

entegrasyonun yüksek idealleri gerçekleştirme hedefinde önemli bir netice olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

2.1.8 Federalizm

Federasyon olma bütünleşme sürecinin en ileri seviyelerine ulaşılabildiğini, siyasi bütünleşmenin de gerçekleşerek artık yeni bir siyasi aktör haline geldiğini gösteren bir sonuçtur. Henüz AB'nin de bu seviyeye geldiğini söyleyemeyiz. Ancak Avrupa'da bugün hâlâ federal bir yapı oluşturmak için çalışma yapanlar vardır. Aşağıda da değinileceği üzere federalist düşüncenin güçlü savunucularını destekleyen gruplar mevcuttur.

Federasyonla ilgili birçok tanım vardır. Karmis ve Norman'a göre "federalizm, kendi kendini yönetebilen iki veya daha fazla toplumun aynı siyasal mekânı paylaşmasını sağlayan bir düzenlemedir."³⁴ AB'nin yapısına baktığımızda birçok devletin aynı çatı altında olduğunu görmekteyiz. Ancak her devlet kendi içinde bağımsızdır ve ortak bir anayasaları yoktur. Eğer entegrasyon sürecinin devamı AB'yi tam bir federal devlete götürürse, farklı tarihlere, farklı kültürlere sahip, birbirinden farklı ırkların oluşturduğu ülkelerden meydana gelen bir federasyon olacaktır ki, bu da AB'nin dünyada bunu başarabilen tek birlik olmasını sağlayabilir.

Avrupa bütünleşmesinin başlangıç yıllarına bakıldığında federal bir devlet olmak amacının da varlığı görülebilir. Schuman AKÇT'nin kuruluşunda bu adımın federasyonun ilk adımı olduğunu açıklamıştı. Yine AET'nin kurucu anlaşmalarında Avrupa halklarının daha çok işbirliği yapması gerekliliği vurgulanarak federasyon düşüncesinin önü açılmıştı.³⁵ Ancak daha sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler bu düşüncenin devamına engel olmuştur.

AB'nin önde gelen federalist savunucuları Jean Monnet ve Altiero Spinelli federalist düşüncede içerik açısından farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Monnet'e göre devletler arasında yapılan işbirlikleri zamanla gelişerek işbirliği

³⁴ Özdemir, a.g.e, s.53

³⁵ Ünal, Prof. Dr. Şeref, **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, Yetkin Yayınları, 2007, s.14-15

sayesinde ortaya çıkan ihtiyaçları gidermeye yönelik yeni yapısal kurum ve kuralları doğuracaktı. Spinelli ise bunun aksine önce merkezi kurum ve kuralların oluşması gerektiğini düşünüyordu. Merkezi otoritenin oluşmasıyla değişim gerçekleşecek, bu sayede işbirliği yapmak daha kolay hale gelecekti.³⁶

Avrupa'da federal düşüncenin, AB'nin başlangıcından beri var olduğunu ve bugün de etkisini devam ettirdiğini görüyoruz. 2010 yılında Avrupa Federalistler Birliği ve diğer federalist gruplar tarafından ortaya çıkarılan, Spinelli Grubu adıyla bilinen akım, federalizmi destekleyen politikacı, vatandaş, düşünür her kesimden destekçileri bir araya getirmek suretiyle bir manifesto oluşturmuş ve internet üzerinden imzaya açmışlardır. Manifestoda "küreselleşen dünyada ve karşılıklı bağımlılığın zorunlu olduğu bir dönemde hükümetler arası ve ulusal egemenliğe bağlı kalmak, hem AB'nin ruhuna aykırıdır, hem de siyasal güçsüzlüğe bağımlılıktır."³⁷ ifadesi vurgulanıyor. Burada Federalistler gelişen şartlar altında federalizmin bir zorunluluk olduğuna işaret etmektedirler. Bu grup milliyetçiliğin artık geçerliliğini yitirdiğini, Avrupa'daki tüm milletlerin ortak bir kültürde bir arada yaşayabileceğini, küreselleşen dünyada bir güç olabilmek için bunun gereklilik olduğunu savunmaktadırlar.

Bugess, entegrasyonu ortaya çıkaran sebepleri iki grupta ele alır: Birinci grupta siyasi değerler, güçlü ekonomik bağlar, iletişim ve etkileşimin çok boyutluluğu, siyasal bağımsızlık arzusu, geçmişe dayanan siyasal ilişkiler veya bağlantılar, stratejik değerlendirmeler, coğrafi yakınlık, ortak kültürel ve ideolojik faktörler, siyasal elitlerin liderliği ve genişlemesi, sosyal ve siyasal kurumların birbiriyle olan benzerliği ve federal modelin cazibesi gibi unsurlar yer almaktadır. İkinci grupta ise dışsal ya da içsel tehditler olarak nitelenen gerçek veya algıya dayalı askeri, ekonomik ve kültürel güvensizliğin yanı sıra kurulu siyasal düzenin istikrarına yönelik tehdit algılamalarından bahsedilmektedir.³⁸ Bu açıklamaya bakarak bütünleşme hareketlerinin ne amaçla ortaya çıktıklarının açıklanabileceği ifade edilmiştir. Genel olarak entegrasyona ya tarafların ortak çıkarları gerçekleştirme amacı güderek bir araya geldikleri, ya da çeşitli korkular

³⁶ Wiener, a.g.e, s.32-33

³⁷ (Çevirimiçi) <http://www.spinelligroup.eu/sign-manifesto>

³⁸ Özdemir, a.g.e, s.55

sebebiyle zorunluluktan bir araya geldikleri süreç şeklinde yaklaşırsa, AB örneğinde, bütünleşme sürecinin başlangıç aşamasının Bugess'in birinci grupta bahsettiği gibi ortak çıkarlarda buluşma şeklinde, daha sonra gelişen Doğu Avrupa ülkelerinin katılım aşamasının da ikinci grupta bahsedildiği şekliyle daha çok güvenlik ve siyasi istikrar kaygısıyla gerçekleştiği sonucuna varılabilir.

2.2 AB Kısa Tarihi

Yukarıda özetlenmeye çalışılan teorik tartışmaların büyük bölümünün oluşumunda AB deneyimi merkezi bir rol oynamıştır. Bu yüzden, AB'nin tarihi gelişim sürecine kısaca bakmak hem teorik tartışmaların hem de Türkiye-Suriye ilişkileri ile ilgili kıyaslamaların somutlaştırılmasını kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır. Avrupa ülkelerinin kanlı savaşları geride bırakıp bugünkü konumuna gelmiş olması insanlık tarihi açısından önemli bir olaydır. Nitekim geçtiğimiz yıl (2012 yılı) bu başarı "Nobel Barış Ödülü" ile de ödüllendirilmiştir. Bu yönüyle araştırılmayı hak eden AB entegrasyon süreci bir çok bilim adamı, düşünür tarafından incelenmiş, aşamaları açıklanmaya çalışılmış, gelinen bu noktaya ulaşmak için nasıl bir yöntem izlendiği araştırmalara konu olmuştur. Uluslararası İlişkiler Teorileri de tüm bu çalışmalara ışık kaynağı olarak süreci aydınlatmada önemli bir yere sahip olmuştur. Bütünleşme süreci her aşamada farklı bir boyut kazandığından bu alanda çalışma yapan bilim adamları da dönemlere göre yeni teoriler geliştirmişlerdir. Örneğin başlangıç sürecinde ortaya atılan bir teorinin ilerleyen dönemde gelişen ilişkileri açıklamakta yetersiz kalmasıyla yeni teoriler geliştirilmiş ve ortaya atılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanabilir bir Avrupa Kıtası için Avrupalı devlet adamları barışı sağlamak amacıyla büyük bir arayış içerisine girdi. Yıllarca devam eden savaş ekonomik ve siyasi yönden ülkeleri zayıf duruma düşürmüştü. Kalıcı barışın sağlanması için dönemin en büyük aktörleri olan Fransa ve Almanya arasındaki savaşın sona ermesi ve bu iki ülkenin anlaşması gerekiyordu. Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman bir plan hazırladı. Dönemin Fransa Maliye Bakanı ve hayatını Avrupa Bütünleşmesine adanmış olan Jean Monnet'in fikirlerinden esinlenerek hazırladığı bu plan "Schuman

Deklarasyonu” adıyla literatürde yerini aldı. Plana göre Fransa ve Almanya arasında ortak kömür ve çelik üretimi sağlanacak, bu ticari ilişki tüm Avrupa ülkelerinin katılımına açık olacaktı.

Yeniden toparlanma için bir an evvel bir şeyler yapılması gerektiği kanısına varan Avrupa devletleri, sadece büyük devlet olmanın yeterli olmadığını, büyük ve güçlü olabilmek için bütünleşmenin şart olduğunu kabul etti. Bu düşünceden hareketle kıtada “Birleşik Avrupa” fikri rağbet görmeye başladı.³⁹

Schuman deklarasyonunun neticesi “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu” (AKÇT) olarak meyvesini verdi. Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Fransa ve İtalya 1951 yılında AKÇT’nin ilk üyeleri oldular. AKÇT somut başarılar elde etti ve bu ekonomik başarı ardından daha ileri süreçlere kapı açtı. Diğer bir deyişle daha ileri aşamalar gereksinim haline geldi. Bu gereklilik bütünleşme sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için ülkeler arasındaki rekabeti dengeli hale getirecek şartların sağlanmasıydı. 1957 yılına gelindiğinde altı üye ülke işgücünün, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımına karar verdi. Bu karara dayalı olarak Roma Anlaşması imzalandı ve “Avrupa Ekonomik topluluğu” (AET) kuruldu. AET malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin üye ülkeler arasında serbest dolaştığı ortak pazarın kurulmasını ve nihayetinde siyasi bütünlüğe gitmeyi amaçlıyordu. Roma Anlaşması ile kurulan diğer bir topluluk “Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu” (EURATOM) olmuştur. Topluluk, nükleer enerjinin güvenli biçimde ve barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlamak amacıyla üye devletlerin araştırma faaliyetlerini koordine etmeyi amaçlıyordu.

1965 yılına gelindiğinde üye ülkeler daha önceki tüm birleşme çalışmalarında başarılı olmuş ve bu başarıyı daha ileri götürme düşüncesini geliştirmişlerdi. Bu bağlamda aralarında Füzyon anlaşmasını imzalayarak, AKÇT, AET ve EURATOM’u tek çatı altında toplama kararı aldılar. Anlaşma gereği bu üç topluluk “Avrupa Toplulukları” adı altında birleşti.

Altı ülkenin ekonomik başarısı başka ülkelerin de dikkatini çekmiş, Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda topluluk üyeliğine katılmak istemişti. Fransa uzun

---

³⁹ Akgönenç, a.g.e, s.23

süre bu katılımın karşısında oldu. Ancak uzun pazarlıklar sonucu bu üç ülke 1973'te topluluk üyeliğine katılarak ilk genişleme dalgasını gerçekleştirmiş oldu. Bu gelişmeyle topluluk "genişleme" kavramını literatürüne eklemiş oldu. Daha sonra 1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılımıyla topluluk güneye doğru ilerlemiş oldu ve üye sayısı 12'ye çıktı.

1990'lı yılların başlarında Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmeler Avrupa'yı derinden etkiledi. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtulması, Berlin Duvarı'nın yıkılıp iki Almanya'nın birleşmesi gibi önemli olaylar topluluk ülkelerinin birbirlerine daha çok yakınlaşmasına, bağlarını daha kuvvetli hale getirme isteklerine sebep oldu. Yeni genişleme dalgalarına açık topluluk aynı coğrafyayı paylaştığı Doğu Avrupa ülkelerinin küresel bir güçten ayrılmış olması karşısında önemli bir yol ayrımının eşiğindedi. Bu ülkeleri birliğe dâhil edip etmeme konusunda kararını vermesi gerekiyordu. Bu karar coğrafi bütünlüğü sağlama ve güvenlik bakımından oldukça büyük öneme sahipti.

1991'de Maastricht'te AB Zirvesi toplandı. Yeni bir anlaşma için müzakereler başladı ve nihayet 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması imzalandı. "Avrupa Birliği Anlaşması" olarak da nitelendirilen bu mutabakat, birliğin bir adım daha ileri giderek siyasi bütünlüğe yaklaştığını gösteriyordu. Bu anlaşma 1999'a kadar parasal birliğin tamamlanmasını, Avrupa vatandaşlığının oluşturulmasını, ortak dış güvenlik, adalet ve içişlerinde işbirliği yapmayı öngörüyordu. Yine bu anlaşmayla üç sütunlu Avrupa oluşmuştu. Birinci sütun "Avrupa toplulukları", ikinci sütun "Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası", üçüncü sütun "Adalet ve İçişleri".

2.3 Müzakere Süreci ve Birliğe Katılım

Müzakere Çerçeve Belgesi müzakerelerin temel ilkelerinin yer aldığı metindir. Bu belgede öncelikle Avrupa Birliği'ne katılmanın ne anlama geldiği vurgulanır. Aday ülke birliğe katılmakla birlikte Avrupa Birliği müktesebatında yer alan tüm anlaşmaları da kabul etmek durumundadır. Aday ülkeler için oluşturulan

müzakere çerçeve belgeleri her ülkeye göre değişiklik arz etmekle birlikte özünde tüm ülkeler için aynı şekilde oluşmaktadır. Aday ülkenin tüm müktesebatı kabul etmesi bazı konularda teknik uyum gerektirdiğinden geçiş için süre tanınır. Örneğin aday ülkenin anayasasında insan haklarına aykırı maddeler var ise bu maddelerin Avrupa Birliği İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyumlu hale getirilmesi için yapılacak yasal düzenlemeler bu sürenin tanınmasını gerekli kılmaktadır. Müzakere sürecinde temel ilkeler her aday ülke için aynı olmakla birlikte temel ilkelere uyum sağlama süreci aday ülkenin durumuna göre değişebilmektedir. Aday ülkenin durumuna göre temel ilkelere taviz verme söz konusu değildir.

Müzakere sürecinde dikkate alınan diğer bir konu ise aday ülkelerin üçüncü ülkelerle olan ilişkileri ve uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerindeki tutumlarının AB politikaları ile uyumlu hale getirilmesidir.

Müzakere başlıklarının açılması ve kapatılması kararları oybirliği ile gerçekleşmektedir. Tüm başlıkların kapatılmasının ardından müzakereler tamamlanır ve komisyon tarafından hazırlanan katılım antlaşması, Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi, aday ülke ve üye ülkeler tarafından onaylandıktan sonra tam üyelik gerçekleşir. Parlamento onayının ardından anlaşmanın Bakanlar Konseyi tarafından oybirliğiyle kabul edilmesi gerekmektedir. Katılım antlaşmasının ilgili taraflarca onaylanmasının ardından tam üyelik gerçekleşir.⁴⁰

2.4 Doğu Avrupa Ülkelerinin Durumu

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Avrupa ve Asya'da dünya haritası büyük bir değişikliğe uğramıştı. Doğu Avrupa'da bulunan ülkeler bağımsızlıklarını ilan ettiler. Sovyetler Birliği'ne karşı verdikleri mücadele bu ülkeleri yıpratmış, oldukça zayıf düşürmüştü. Komünizmin çökmesiyle, ülkelerin tekrar etnik milliyetçi çatışmalara girme ihtimali de ortada duruyordu. Bu

⁴⁰ Ülger, Yrd. Doç. Dr. İrfan Kaya, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, Sinemis, 2005, s.123

Ülkelerin tekrar Sovyetler Birliği etkisine girmemesi, etnik çatışmalarla iç savaşa sürüklenmemesi için ekonomik ve siyasi gücünü bir an evvel elde etmesi gerekiyordu. Bunun için başka ülkelerle de ilişki içerisinde olması faydasına olacaktı. Coğrafi olarak AB'ye komşu olan Doğu Avrupa lkelerinin AB ile yakın ilişki kurması hem kendileri için hem de bölgede barış projesini gerçekleştirirken aynı zamanda rekabet içinde olduğu Rusya Federasyonu'na karşı üstünlük sağlamak isteyen AB için büyük bir avantaj olacaktı.

Hoffman ve Keohane'e göre "zengin ve güçlü devletler daha etkili olmaya, zayıf ve fakir devletler ise kurallarla yönetilen müreffeh devletlerle bir araya gelerek kazanç elde etmeye çalışırlar." Zayıf devletler bu birlikteliği kullanarak, bir taraftan da kendi ülkelerine düzen verirler. Doğu Avrupa lkelerinin bu düşünceyle bütünleşmeyi istemeleri beklenebilir bir durumdur.⁴¹ Sovyetler Birliği'nden kopan ülkeler için, komşuları ile genişleme sürecinde olan AB'ye ye olma fırsatını kaçırmak büyük bir kayıp olacaktı. Çünkü AB'ye katılmak bu ülkelere ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda önemli katkılar sağlayacaktı. Her Şeyden nce Avrupa gibi büyük ve güçlü bir ekonomik pazarın içine gireceklerdi. Her türlü ihracatı rahatlıkla yapabilecek duruma geleceklerdi. Bunun yanında ülkenin inşası için AB'nin yapacağı parasal yardım bu ülkeler için büyük bir avantaj olacaktı.

Ekonomik alanlarda ve diğer alanlarda reformların gerçekleşmesinde AB zorlayıcı bir kuvvet olacaktı. Siyasi sistemin dönüşümünde, hukuk alanında, askeri alanda ve daha birçok konuda üyeliğin gerektirdiği işbirliklerinin gerçekleşmesi, bu ülkelerin dönüşümü ve gelişiminin hızlanması için katalizör etkisi yaratacaktı. Kısacası parlamakta olan yıldızın peşine takılmak akıllıca verilmiş bir karar olacaktı.

Diğer yandan birliğe katılmamanın da sağlayacağı avantajlar olacağı düşünülebilir. Örneğin kendi milli ekonomisini oluşturmak gösterilebilecek avantajlar arasında sayılabilir.⁴² Ancak AB'ye ye olmaktaki arzuları her iki

⁴¹ Vachudova, M. A. " The Leverage of International Institutions on Democratizing States: Eastern Europe and the European Union", **EUI Working Papers**, cilt 33, 2001, s.8-9

⁴² Vachudova, a.g.m, s.8-9

durumda da elde edecekleri kazançları hesaplayıp üyeliğin getireceği faydalarının daha fazla olduğu kanısına vardıklarını gösteriyor.

2.5 Kopenhag Kriterleri

Sovyet yönetiminden kurtulan Doğu Avrupa ülkelerinin durumu Avrupa Toplulukları için önem arz etmiştir. Bu ülkelerin coğrafi olarak Avrupa topraklarında olması, Sovyet yönetiminden kurtulmuş olması ve yeni bir arayış içinde olmaları düşünüldüğünde, Avrupa Topluluğu ülkelerinin bu bölge ile ilgili bir proje yapma gerekliliğinin sebebi ortaya çıkar. Bu ülkelerde demokrasi olmaması ve insan haklarının zayıf olması durumlarını göz önünde bulundurduğumuzda, kendi hallerinde kalırlarsa tekrar Rusya'nın etkisi altına girmeleri kuvvetle muhtemeldi. Bu ülkeleri bu halleriyle Avrupa Topluluğu'na kabul etmek, Avrupa'nın yakalamak istediği standart ve hedeflediği bütünlük projesi açısından düşünüldüğünde kabul edilmesi zor bir durumdu. Geriye tek bir çözüm yolu kalıyordu; Doğu Avrupa ülkelerinden değişmesini istemek ve onları siyasi, ekonomik, sosyal yönlerden Avrupa'ya yakınlaştırmak.

Soğuk savaşın sona ermesiyle üyelik başvurusunun patlama yaşaması, başvuruda bulunan ülkelerin hâlihazırdaki durumu bazı üyelik kriterlerini gündeme getirdi. Ekonomik olarak daha düşük seviyede, siyasal olarak zayıf olan Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik kriterlerinin takip edilmesi gerektiği düşünüldü. İşte Kopenhag kriterleri, Avrupa Topluluğu'na katılmak isteyen ya da Avrupa Topluluğu tarafından kabul edilmek istenen ülkelere katılım için yeterli seviyeye gelmelerini sağlayacak kurallar bütünüdür denilebilir. Kriterlerin oluşum tarihine ve bu tarihte Avrupa civarındaki önemli olaylara bakıldığında, Kopenhag Kriterlerinin oluşmasındaki en büyük etkenlerden birinin, Doğu Avrupa ülkeleri olduğunu görülmüyor.⁴³ AB Devlet ve Hükümet başkanları tarafından 22 Haziran 1993'te Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen kriterler,

⁴³ Keskin, Hakan, **Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s.29-30

AB'ye bu tarihten sonra katılacak ülkelerin sahip olmaları gereken asgari niteliklerdir. Bu kriterler üç ana başlık altında toplanmaktadır: Siyasi kriterler, ekonomik kriterler, topluluk müktesebatının kabulü. Bu ana başlıklara bakarak siyasi aktörlerin daha ön planda olduğu bir müzakere sürecinin benimsendiği kanısına varılabilir.

a-) Siyasi Kriterler: Avrupa Birliği'ne katılmak isteyen ülkenin demokrasi ile idare edilmesi, hukuk devleti olması, insan hakları ve azınlık haklarına saygı göstermesi ve tüm bu niteliklerin korunması, sürekliliğini sağlayacak kurumların oluşturulması.

b-) Ekonomik Kriterler: Aday ülkenin iyi işleyen bir pazar ekonomisi ve Avrupa Birliği'ne dâhil olduğunda piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesine sahip olmayı gerektirmektedir. Ekonominin devlet tarafından kontrol edilmesi yerine fiyatların Pazar kuralları ile belirlendiği; mülkiyet haklarının kanunla korunduğu ve sözleşmelerin uygulanabildiği işleyen bir pazar ekonomisi seviyesine ulaşmayı öngörmektedir.

c-) Topluluk müktesebatının kabulü: Aday ülkenin Avrupa Birliğinin çeşitli siyasi, ekonomik ve parasal hedefleri de dâhil olmak üzere üye olmakla birlikte üzerine alacağı tüm yükümlülükleri yerine getirebilme kabiliyetine sahip olmasıdır.⁴⁴

Siyasi kriterlere baktığımızda demokratik yönetime, hukuk devletine, insan haklarına özellikle vurgu yapıldığı görülmektedir. Diğer yandan azınlık haklarının garanti altına alınması isteniyor. Azınlık haklarına ana başlıklarda yer veriliyor olmasından hareketle Avrupa'nın daha önceden var olan etnik çatışma potansiyelinin yeniden harekete geçmesine engel olmak amacıyla aday ülkeleri azınlık haklarına saygılı olmaya zorladığı sonucuna varabiliriz. Siyasi Kriterler taleplerin yalnızca yerine getirilmesini değil, sürekliliğin sağlanmasını da söylemektedir. Ve bu sürekliliğin sağlanması için gerekli kurumların oluşturulmasını şart koşmaktadır. Buradan genişlemeyi ileriye doğru emin adımlarla gerçekleştirmek için disiplinli bir yol izlediğini anlayabiliriz.

---

⁴⁴ Ülger, a.g.e, s.118

Yeni Avrupa'nın oluşumu sağlam temeller üzerine oturmalıydı ki kalıcı bir bütünlük oluşsun. Bu düşünce topluluk ülkelerinin geçmişte yaşananlardan önemli dersler çıkardığının ve gelecekte de gerçekten güçlü ve kalıcı bir bütünlük oluşturmak istendiğinin göstergesidir.

Ekonomik kriterler başlığında fiyatların belirlenmesinde pazar kurallına uyma ve devlet tarafından belirlenen fiyat politikasına son verilmesi gerektiği anlayışı, komünist rejimden arındırma çabasının varlığına işaret ediyor. Komünist rejimde olduğu gibi ekonominin devlet tarafından kontrol edilmesi yeni oluşan AB projesinin anlayışıyla uyum sağlamamaktadır. AB'nin ortak pazar kurarak ve bu ortak pazar anlayışında rekabette adaleti tesis edecek kurallar koyarak ülkeler arasındaki ticari yarışa düzen vermeyi benimsemiş olması ekonomik kriterlerin gerekliliğini ve önemini ortaya koyuyor. Ekonomik kriterlerin olmadığı genişleme hareketinde, Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılacak bütünleşmenin birçok problemi beraberinde getirmesi kaçınılmaz olabilirdi.

Bir diğer başlık olan "Topluluk Müktesebatının kabulü" ile birliğe katılan her ülkenin üzerine alacağı yükümlülüğü yerine getirme kabiliyetine sahip olması istenmektedir. Burada AB: aday ülkelerin Birliğe katılmadan önce Birlik içerisinde rekabet edebilme gücünü elde etmesi, bunun için gerekli olan tüm şartları yerine getirebilmesi, diğer bir deyişle AB'ye uyum sağlayabilecek olgunluğa erişebilmesi için zorlayıcı bir takım kurallar getiriyor. Şartların sağlanması için müzakere süreci başlıyor ve müzakereler esnasında istenen kriterlerin yerine getirilmesi adım adım takip ediliyor.

1995 yılında; Avusturya, Finlandiya İsveç'in katılımıyla, Doğu Avrupa'ya doğru genişleme başlamış oldu ve AB'nin üye sayısı 15'e yükseldi. Genişlemenin son dalgası ve AB tarihinin en büyük genişleme hareketi 2004 yılında 10 ülkenin katılımıyla gerçekleşti. Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ülkelerinin birliğe katılımı ile üye sayısını 27'ye çıkaran Avrupa Birliği, aynı zamanda Asya'ya dayanmış bulunuyordu.⁴⁵ Daha önceden koymuş olduğu kriterlerle bu genişlemenin

---

⁴⁵ Ülger, a.g.e, s.44-49

hazırlığı yapılmış ve projenin gerçekleşmesi ile Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği etkisinden tamamen kurtararak önemli bir hedefe ulaşılmış oluyordu.

Bu kadar çok ülkenin başlangıçta hedeflenmediği halde neden aynı anda AB'ye kabul edildiği sorusunun cevabı bu noktada verilmesi gerekir. Doğu Avrupa'nın toplu halde AB'ye kabulünün stratejik gerekçeleri olmalıdır. Bu riskli genişleme dalgasını değerlendirirken genişlemenin ana sebepleri dört maddede açıklanabilir.⁴⁶

- I. Kıtasal olarak bütünleşmiş Avrupa idealinin gerçekleşmesi
- II. Rusya ile Doğu Avrupa üzerinde stratejik rekabet
- III. Avrupa'da siyasal istikrar
- IV. AB içi güç dengeleri ve Almanya faktörü

AB projesinin Avrupa kıtası içerisindeki ülkeleri kapsamaması, aynı coğrafyada bulunan ülkelerin birliğe katılması birçok açıdan avantajlıdır. Özellikle ekonomik yönüyle değerlendirildiğinde üretim ve ticaretle maliyetlerin düşmesi en önemli kazanımlar arasında sayılabilir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Rusya'nın yeniden toparlanıp Doğu Avrupa ülkelerini etkisi altına almadan önce Avrupa, bu ülkeleri birliğe alarak stratejik üstünlük sağlamak istiyordu. Rusya'nın, Doğu Avrupa'da tekrar etkin hale gelişinin Avrupa'nın kıtasal bütünlüğüne ve stratejik gücüne zarar vereceği düşünülebilir. Avrupa'da kıtasal birliği sağlamak adına yapılan genişleme dalgasının birçok stratejiyi içinde barındırdığını görüyoruz. Bu stratejiyi gerçekleştirirken de hedeflediği standartlardan ödün vermemeye özen göstermesini entegrasyon başarısının en kritik noktalarından birisi olduğunu kabul edebiliriz.

AB içi güç dengeleri ve Almanya faktörü de üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Almanya'nın Doğu Avrupa ülkelerine olan coğrafi, tarihi ve kültürel yakınlığı; diğer taraftan Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi, birliğe katılmasalar bile bu ülkelerin Almanya ile ortak işbirliği yapmasını sağlayacaktı.

---

⁴⁶ Özdemir, a.g.e, s.289

İki Almanya'nın birleşmesi Avrupa'nın uzun vadeli hedeflerine ivedilik kazandırarak bu birleşmenin ortaya çıkardığı güvenlik kaygılarını bertaraf etmek amacıyla Doğu Avrupa genişleme stratejisini ortaya çıkardı.⁴⁷ Genişleme stratejisinin hayata geçmemesi durumunda Almanya'nın yakınlık avantajını da kullanarak Doğu Avrupa ülkeleri ile işbirliği içine girmesi beklenebilir, bu işbirliği Almanya'yı yeni cazibe merkezi haline getirebilir ve Almanya'nın AB'ye olan ilgisinin azalmasına sebep olabilirdi. Bu sonuç AB'nin dağılma sürecini başlatabilirdi. Bu sonucu engellemek, Almanya'yı AB içerisinde tutmak ve oluşacak cazibeyi tüm Avrupa'nın menfaatine sunmak amacıyla bu ülkelerin tamamının üyeliğe kabulünün gerçekleşmiş olduğunu düşünebiliriz.

Bu genişleme dalgası hiç şüphesiz AB içerisindeki dengeleri etkilemiştir. AB'nin ağırlık merkezi kıtanın doğusuna kaymış, bu durum Almanya'nın cazibe merkezi haline gelmesini sağlamıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz genişleme dalgalarında fonksiyonalizm yaklaşımının, yani belirli amaca yönelik teknik uzmanların işbirliği ile ortak çıkarın sağlanmasının, tek başına AB bütünleşmesini açıklayamadığını, Avrupa bütünleşmesinin ilerleyen dönemlerini aydınlatmada yetersiz kaldığını görüyoruz. Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliğe kabul edilmesi ve genişleme sürecinde siyasi faktörlerin, rekabet faktörlerinin, ülkeler arasındaki güç dengeleri oluşumunun etkisini açık bir şekilde okuyabiliyoruz.⁴⁸

Neticesi başarı olmuş ve entegrasyon olarak dünyadaki en başarılı örneklerden biri olarak kabul edilmiş olan AB Bütünleşme sürecinde; atılmış olan her önemli adımı, alınmış kararları, genişleme sürecine konu olan kriterleri ve diğer çalışmalar model olarak kabul edilebilir. Sonuçta hedefe ulaşılmış olduğunun görülmesi, gidilen yol hakkında bir değerlendirme karinesidir. Bu noktadan hareket edilirse, AB yol haritasının başka bütünleşmeler için de izlendiğinde başarılı olabileceği varsayılabilir. Tabi ki bu varsayımda bölgesel, coğrafi,

⁴⁷ Yücel, Zeynep, "Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:4, Sayı:13, 2008, s.46-47

⁴⁸ (Çevirimiçi), http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_en.htm

kültürel, ekonomik farklılıkların gidiş yolunda da doğuracağı farklı durumları göz ardı etmemeliyiz. AB bütünleşme sürecindeki temel uygulamalar “bütünleşme formülünün bir parçasıdır” önermesini sunarak, formülün dışına çıkıldığında nasıl bir sonuç ile karşılaşıldığını sonraki bölümlerde Türkiye-Suriye bütünleşme sürecini incelerken değerlendireceğiz.

2.6 Entegrasyon Süreci ve Dış Faktörler

Avrupa ülkeleri arasında entegrasyon fikrinin hayata geçmeye başladığı yıllarda Avrupa ekonomik olarak çok kötü durumdaydı. Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği etkisinde; Batı Avrupa, Amerika etkisi altındaydı. Tarihten beri dünyanın en önemli merkezlerinden biri olan Avrupa bu durumu kabullenmek ve bu şekilde devam etmek istemiyordu. İşte böyle bir ortamda ortaya çıkan Avrupa bütünleşmesi zorunluluk haline gelmişti değerlendirmesi yapılabilir. Bu zorunluluktan hareketle AB: Avrupa ülkelerinin tek başlarına çözemedikleri problemleri çözmek veya kendi başlarına ulaşamadıkları ideallere ulaşmak için işbirliği yaparak sonuca ulaşma projesinin neticesi olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme entegrasyonun amaçlarını ifade etme yönüyle de örnek teşkil edebilir.

1990'lı yıllarda komünizmin çökmesi ile küresel güç olarak rakibi kalmayan ABD, süper güç olarak dünyayı etkilemeye ve yönlendirmeye başlamıştır. Bu haliyle “tek kutuplu politik sistem” denilebilecek bir konuma yükselmiştir.⁴⁹ Bilindiği üzere Avrupa kıtasını sarsan ve ekonomiyi çöküntüye uğratan savaştan sonra, savaşın ortaya çıkardığı ekonomik yıkımın yaralarını sarmak ve kıtayı yeniden ayağa kaldırmak amacıyla Amerika'nın yapmış olduğu Marshall yardımları Avrupa'nın bugün ulaşılmış olduğu seviye açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu yardımların organizasyonu için Avrupa Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü kuruldu. Bu örgüt bir anlamda AB'nin oluşumunu hazırlayan bir adımdı.⁵⁰ Buradan yola çıkarak AB'nin oluşumunun temellerinin ABD tarafından

⁴⁹ Akgönenç, Oya, (Çevirimiçi), http://www.esamistanbul.org/Faaliyet_Alanlari/62-amerika-nin-ortadogu-politikalari-turkiye-nerede.html

⁵⁰ Dedman, a.g.m, s.20-23

atıldığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. ABD'nin bu süreçte üstlendiği rol bütünleşmeye pozitif katkı sağlayan dış faktörler arasında sayılabilir.

Entegrasyon içerisinde olan ülkelerin sahip oldukları egemenliklerinin bir kısmını ortak çıkarlar uğruna bir üst kuruluşa devrettiklerinde dış politikada her ne kadar bağımsız olsalar da, stratejik bir karar alırken üye oldukları birliğin bu kararda etkili olmaması düşünülemez. Çünkü alınacak bir karar ya da birliğe üye olan ülkeler dışında yapılacak bir işbirliği, entegrasyonun çıkarlarına ters düşecek niteliğe sahip olursa, bu noktada entegrasyonun devamı ya da bu ülkenin entegrasyon içinde kalması tehlikeye girebilir. İşte bu yüzden bütünleşme sürecine katılacak her bir ülkenin bu süreci sekteye uğratabilecek dış problemlerden, dış düşmanlardan ve birliğe aykırı kararlar almayı zorlayan işbirliklerinden arınması gereği ortaya çıkıyor.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılmak istemeleri ve Rusya'nın bu durumu engelleyecek güce sahip olmaması; yani doğuda bütünleşme sürecini engelleyecek bir faktör olmaması, sürecin başarısı açısından başka bir dış faktör olarak ifade edilebilir. İşte bu durum yukarıda bahsedilen uygunluk durumunun Doğu Avrupa'da bulunan ülkelerin birliğe katılım sürecinde ortaya çıktığını ve birliğe katılım için çok önemli bir engelin ortadan kalktığını göstermektedir.

AB bütünleşme sürecinde, katılım şartlarını yerine getirme konusunda, birlik kurumlarının aday ülkelere yaptığı baskıların, ülkelerin dönüşümü ve gelişimi için önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştik. Tabii bu baskının doğal olarak birliğe katılması arzu edilen ülkeler için daha yapıcı bir rol oynaması beklenir. Doğu Avrupa ülkelerinin katılım sürecinde de bu durumu görmemiz mümkündür. Yani "Kopenhag kriterlerinin" bu yapıcı tutumu gösteren bir metin olduğu söylenebilir.

Başarılı bir bütünleşme ve bu birlikteliğin genişleyebilmesi için gerekli şartlardan biri de hiç şüphesiz süreçteki aktörlerin uluslararası sistemdeki pozisyonu, coğrafi konumu ve ekonomik durumu olduğunu, bu tür avantajların süreçteki karar alma mekanizmalarını etkilediğini ve genişleme arzularını artırdığını

söyleyebiliriz. Örneğin Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe katılımı ile Türkiye'nin AB yolunda geçirdiği süreci incelemeye aldığımızda, çok daha zayıf ülkeler birliğe katıldığı halde Türkiye'nin oyalama politikalarına maruz kalması, üyelik için öne sürülen kriterlerin haricinde görünmeyen kriterlerin de varlığına işaret ediyor. Bu durum bütünleşme amacıyla işbirliği yapan her bir ülkenin diğer ülkelerden bağımsız olarak kendi konumunu dikkate almak suretiyle süreçte yerini almasını gerektiriyor.

AB bütünleşme sürecine ve yukarıdaki değerlendirmelere bakıldığında dış faktörlerin entegrasyon sürecinde oldukça önemli bir role sahip olduğu görülüyor. Bütünleşme süreci ile ilgili yapılan değerlendirme çalışmalarında dış etkenlerin de göz ardı edilmemesi gereği ortaya çıkıyor.

3.İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE-ÜRDÜN-LÜBNAN ARASINDAKİ YÜKSEK DÜZEYLİ DÖRTLÜ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ

Çalışmanın ilk Bölümünde AB bütünleşme sürecini inceledik. Sürecin hangi sebeplerle başladığı, genişleme dalgalarının nasıl olduğu, genişleme dalgalarında hangi yollar izlendiği, birliğe katılmak isteyen ülkelerin ne gibi şartlarla karşı karşıya kaldığı konularına değindik. Bu süreç sonunda başarılı bir bütünleşmenin ortaya çıktığını gördük. Süreç başarıya ulaştığı için gidilen yolun, uygulanan yöntemin model oluşturduğu kanısına vardık. Bu bölümde ise Türkiye-Suriye arasında yapılan işbirliği süreci, Ürdün ve Lübnan'ı da içine alan bölgesel entegrasyon çalışmaları ve bu çerçevede yapılan anlaşmalara değineceğiz. Bu süreçte nasıl bir yol izlendiğini, neyin amaçlandığını, uygulanan yöntemin ne olduğunu anlamaya çalışacağız.

Harita 1⁵¹

⁵¹ (Çevirimiçi), <http://www.habername.com/haber/turkiye-suriye-urdun-lubnan-ticaret-43125.htm>

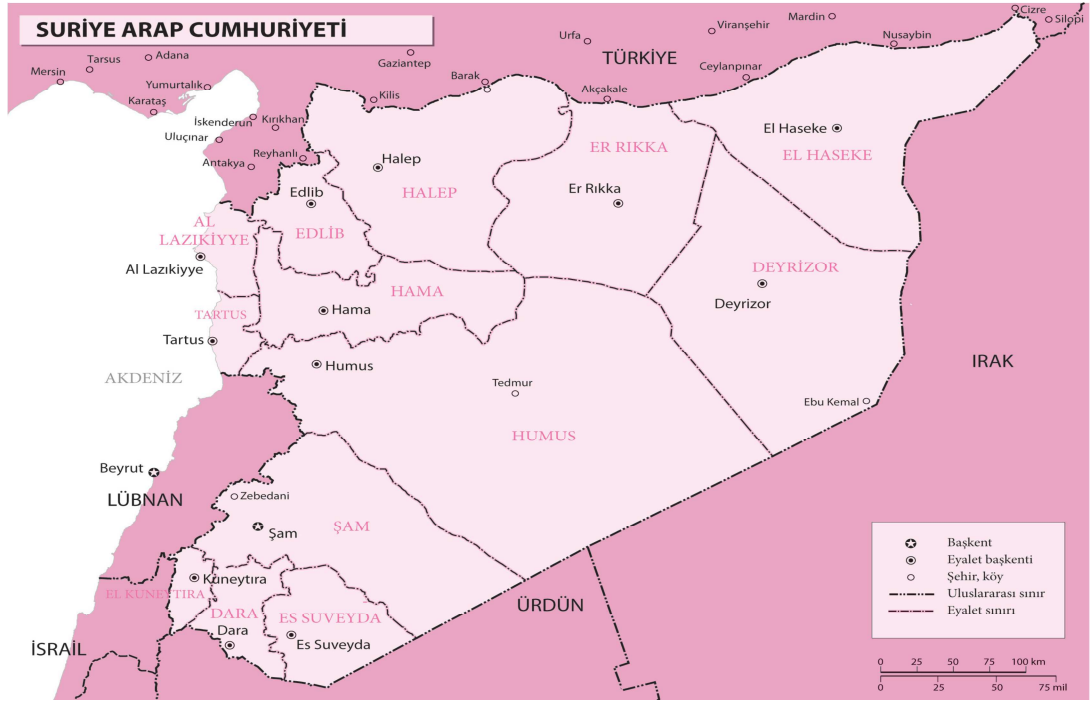
Yukarıdaki haritadan da görülyor ki bu dört ÷lke birbirlerine kara sınırları üzerinden komşudur. Başka bir ÷lkeye uğramaksızın dört ÷lke arasında ulaşım sağlama imkânı bulunmaktadır. Ayrıca, bu ÷lkeler bölgedeki diğler ÷lkelerle de bağlantı sağlayabilecek durumdadırlar.

3.1 Suriye'ye Genel Bakış

Demografik yapısı hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız 23 milyonluk Suriye nüfusunun etnik-mezhepsel dağılımına ilişkin rakamların şu şekilde olduğu söylenebilir:

“%55-60 Sünni Arap, %12-14 arasında Arap Alevi, %10-12 Hıristiyan, %8-10 civarında Kürtler, %4-5 Dürziler, %4 Türkmenler ve %1 İsmaililerdir. %12-14 arasında nüfusa sahip olan Arap Aleviler ÷lkede azınlık grup olmasına rağmen yönetimin en üst kademelerinde ve kritik noktalarında büyük çoğunluğu temsil etmektedir. Diğler etnik grupların elitleri arasında da kısmen destek bulmaktadır. Ülkenin önemli askeri, dış politika kararları bu grup tarafından alınmaktadır. Buradan ÷lke yönetiminde temsilde adalet ilkesinin zayıf olduğu görülyor. Yönetim sisteminde devlet başkanına geniş yetkiler verilerek, otoriter, totaliter bir yönetim oluşturulmuştur.⁵²”

⁵² ORHAN, Oytun, "Suriye'de Demokras mi İç Savaşımı?; Toplumsal Siyasal Yapı,Değişim senaryoları ve Sürecin Türkiye'ye Etkisi", **ORSAM Rapor**, Ankara, 2011, s.8

Harita 2⁵³ SETA Rapor, No:6 Nisan 2012

Suriye, 1946 yılında bağımsızlığını kazanmış, ancak 1970 yılına kadar darbe ve iç çatışmalar dönemi geçirmiştir. Arap Sosyalist Baas Partisi darbe yaparak 1963 yılında yönetimi ele geçirmiş, ancak 1970 yılına kadar parti içi çatışmalar yaşanmıştır. Daha sonra savunma bakanı Hafız Esad kendisini başbakan ilan etmiş ve bir yıl sonra yapılan referanduma tek aday olarak katılmış ve ülkenin Cumhurbaşkanı olmuştur.

⁵³ SETA Rapor, No:6 Nisan 2012

Yukarıdaki piramit Suriye’de rejimin gücünün dayandığı temeli görmemize ve bu temel üzerine bina edilmiş olan rejimin yapısını anlamamıza yardımcı oluyor.⁵⁴ Rejimin en tepesinde devlet başkanı, başkanın en yakınında danışmanları, “nomenklatura”, askeri, güvenlik ve istihbarat birimleri, daha sonra Baas Partisi geliyor. (Nomenklatura; 1980’li yılların başında Sovyetler Birliğinde ortaya çıkan ve komünist rejimlerde rejime yakın kişilerin iktidar kadrolarına yerleşmesini sağlayarak, rejimin devamına yardımcı olan sistemi tanımlayan kavramdır.)⁵⁵ Burada demokratik sistemin gereği olan meclisin ve hükümetin ne kadar geri planda kaldığını müşahede ediyoruz. Türkiye’de uygulanan parlamenter sistem ile karşılaştırdığımızda teknik olarak birbirine çok uzak iki yönetim sistemi ile karşı karşıya kalındığı görülmektedir.

Cumhurbaşkanı Hafız Esad 2000 yılında vefat edene kadar ülkeyi yönetmiştir. Yerine oğlu Beşar Esad referandumla %97 kabul oyu alarak Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Anayasa’da 40 olan Cumhurbaşkanı seçilme yaşı Beşar Esad için 34’e indirilmiştir.

⁵⁴ BAR, Shmuel, "Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview", 2007, s.356

⁵⁵ Lewin, Moshe, "Rebuilding the Soviet nomenklatura, 1945-1948", **Cahiers du monde russe**, 2003, s.219

Baas Partisi 1963 yılından beri iktidarda bulunmaktadır. Baas Partisi, iktidarını kısmen Ulusal İlerici Cephe içindeki diğer partilerle paylaşmakta olup bu çerçevede halk meclisi ve hükümette Baas Partisi'nin yanı sıra söz konusu partiler de temsil edilmektedir. Ancak iktidar paylaşımı fiiliyatta çok fazla hissedilmemektedir. Suriye'de asıl iktidar Cumhurbaşkanının elinde bulunmaktadır.⁵⁶

Beşar Esad'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla Suriye'de demokrasi, insan hakları ve özgürlükler alanında bir açılım süreci başlamıştı. "Şam Baharı" olarak adlandırılan bu dönemde iktidarı temsil eden grupların dışında kalan grup ve partilerin kamuya açık toplantılar düzenlemelerine ve farklı görüşler seslendirmelerine imkân tanınmıştı. Ancak bu dönem uzun sürmedi. İki milletvekilinin reform talebi yasadışı olarak "Anayasayı değiştirmeye teşebbüs suçu" olarak nitelendirildi. Ve bu milletvekillerinin yargılanıp hapse atılmasıyla bahar dönemi sona erdi. Bu tarihten itibaren Cumhurbaşkanı Beşar Esad reformları devam ettirmeme kararı aldı. Diğer yandan, ülkede demokrasi ve reform talep eden çok sayıda muhalif, 2005 Ekim ayında "Şam Deklarasyonunu" imzalamışlar ancak bu muhaliflerden bir kısmı daha sonra hapse atılmış, bir kısmı ise ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır.⁵⁷

Suriye'nin önceki Cumhurbaşkanı Hafız Esad dış politikada pragmatik bir yol izleyerek kendi iktidarını riske atmadan yola devam etmişti. Diğer taraftan mutlak otoritesini kurmak için kendi mezhebinden olan Alevileri bürokraside güçlü hale getirmiş, en kritik noktalara alevi mezhebinden olanları yerleştirerek iktidarını daha sağlam hale getirmişti. Beşar Esad ise yapmaya çalıştığı reformlarda başarılı olamamış ve bu dönemde dış politikada da üst üste gelen olumsuzluklarla yalnız kalınca babasının izlediği politikayı izlemeye başlamıştır. 2003'ten sonra daha önceden de iyi ilişkiler içinde olduğu İran ile ilişkilerini ilerleterek hem bölgesel yalnızlıktan kurtulmayı hem de İsrail ve ABD'ye karşı caydırıcı bir politika izlemeyi hedeflemişti.⁵⁸

⁵⁶ (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/suriye-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

⁵⁷ SALIK, Nuri, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 35, 2011 s.23

⁵⁸ Salık, a.g.m, s.23

3.2 Türkiye Suriye İlişkileri

Türkiye Suriye ilişkileri uzun bir dönem kötü durumdaydı. En yakın ve en uzun kara sınırimıza sahip olduğumuz komşumuzla ilişkiler 1930'lu yıllarda yaşanan Hatay sorunundan 1998 yılında savaşın eşiğine gelene kadar dönem dönem farklılık gösterse de genel fotoğrafın olumsuz olduğu bilinmektedir. Hatay sorununun yanında su sorunu da Suriye ile ilişkilerin iyiye gitmemesinin sebeplerinden biridir. Türkiye'de doğup Suriye'ye akan suların Türkiye tarafında yapılan barajlar nedeniyle azalmaya sebep olması Suriye'nin tepkisine yol açıyordu.

Suriye tarihinde bir döneme damgasını vuran Fransız etkisindeki "Manda Yönetimi" nin de bu günkü ilişkilerin şekillenmesinde rol oynadığı düşünülebilir. Fransa'nın Suriye'de mezhebe dayalı üç farklı devlet kurmak istemesi ve bu devletler arasında federal bir yapı kurma projesi mevcuttu.⁵⁹ Bu toprakların daha önceden Osmanlı idaresi altında bulunduğu dikkate alınırsa düşünülen proje ve bu dönemde yaşanan olayların da günümüz Türkiye-Suriye ilişkilerine yön verdiği değerlendirilebilir. Zira mevcut duruma tarihi süreçten bağımsız olarak gelinemez.

Suriye ile diğer bir ihtilafımız Güneydoğu'da Türkiye'nin uzun yıllardan beri çözüme kavuşturamadığı terör sorunu ekseninde, Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek ve örgüt liderine ev sahipliği yapmış olmasıdır. Suriye'nin bu yaklaşımı Güneydoğu'daki, yani terörün en güçlü olduğu bölgedeki sınırlarımızın güvenliği açısından Türkiye tarafından kabul edilemeyecek bir tutum olmuştur. İki ülke ilişkileri daha da kötüye gitmiş, Ankara'da Suriye'ye karşı askeri operasyon senaryoları konuşulmaya başlanmıştı. Yani iki ülke savaşın eşiğine gelmişti.⁶⁰

1998'de iki ülke arasında teröre karşı ortak işbirliği yapma kararı alınmasıyla iki ülke ilişkileri yeni bir boyut kazanmaya başladı. Bu bağlamda "Adana

⁵⁹ Okur, Mehmet Akif, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **bilig dergisi**, 2009, s.141

⁶⁰ Aras, Bülent, Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", 2008, s.509

Mutabakatı” imzalanmıştır. Suriye’nin bu tutumu Türkiye tarafından da karşılık bulmuştur. 2000 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad’ın cenazesine gitmesiyle iki ülke arasındaki yakınlaşma daha da artmaya başlamıştır.

2000’li yıllar Türkiye-Suriye ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur. 2004 yılında başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Suriye ziyareti, ilişkilerin ilerlemesinde önemli rol oynamıştır. Bu ziyarette iki ülke arasında serbest ticaret alanı tesis eden ortaklık anlaşması imzalanmıştır. 2009 yılındaki bir başka ziyaretinde Başbakan Erdoğan yaptığı konuşmada Suriye’yi Türkiye’nin Ortadoğu’ya açılan kapısı olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda Başbakan’ın şu ifadeleri Suriye’ye bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır; “Suriye’yi 20 milyon nüfuslu bir pazar değil, 320 milyonluk Ortadoğu pazarına giriş kapısı olarak görüyoruz.”⁶¹

Bu yakınlaşmanın her iki ülkenin de yararına olacağına düşünülmesi olduğunu, Suriye için de Türkiye’nin hem Batı’ya açılan kapı olacağına hesap edildiğini hem de bölgedeki güvenliği açısından stratejik bir hedefin gözetildiğini görüyoruz. Beşar Esad’ın, Mehmet Ali Birand’a verdiği bir röportaj Suriye gözlüğüyle Türkiye’ye bakabilmemize yardımcı oluyor. Esad; “Bize yardımcı olmak istiyorsa, Türkiye’nin İsrail ile iyi ilişkileri olmalıdır. Avrupa Birliği’ne tam üye olmalıdır. Bundan dolayı, Türkiye’nin tam üyeliğini destekliyorum. İsrail ile ilişkisini koparmış, Batı’ya sırtını dönmüş, İslam ülkeleri arasına sıkışmış, kendini izole etmiş bir Türkiye kimse için cazip değildir...”⁶² Karşılıklı yapılmış bu sıcak beyanatlardan iki ülkenin savaşın eşiğinden entegrasyonun eşiğine geldiğini anlıyoruz.

Serbest Ticaret anlaşmasının imzalanmasından kısa süre sonra meyvelerini verdiği, ticaret hacminin önemli miktarda arttığı gözlenmiştir.⁶³

⁶¹(Çevirimiçi),<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=4&ArticleID=1177586&Date=24.12.2009&b=Suriye%20Ortadogu%20pazarina%20giris%20k> apisi.

⁶²(Çevirimiçi), <http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/Bessar-Esad--Mehmet-Ali-Birand-a-konustu.htm?ArticleID=6962>.

⁶³(Çevirimiçi),<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=4&ArticleID=1177586&Date=24.12.2009&b=Suriye%20Ortadogu%20pazarina%20giris%20k> apisi.

Türkiye, Ahmet Davutoğlu'nun dışişleri bakanı olmasıyla "komşularla sıfır sorun" sloganını ileri sürerek tüm sınır komşuları ile yeni bir yol haritası çizmeye başladı. Tabi bu durumda en uzun sınır komşumuz olan Suriye ile ilişkilerde de yeni bir döneme daha girilmesi kaçınılmaz olacaktı. Eylül 2009'da iki ülke arasında karşılıklı vizeler kaldırıldı. Vizelerin kaldırılması ile iki ülke halklarının da yaklaşması, ileri hedeflere yönelik ülkeler arası serbest dolaşım hesaplanmıştı. Dışişleri Bakanının "Buradan kardeş Suriye halkına seslenmek istiyorum; Türkiye sizin ikinci memleketinizdir ve Türk halkı vizesiz bir şekilde sizlere kucağını açmaktadır"⁶⁴ şeklindeki sözleri bu dönemde iki ülke arasındaki yaklaşma isteğinin göstergelerindedir.

3.3 Türkiye, Ürdün, Lübnan Arasındaki ilişkiler

11 Nisan 1921 tarihinde "Transjordan" adıyla İngiliz mandası olarak kurulan Ürdün, 25 Mayıs 1946'da bağımsızlığına kavuşmuştur.

Haşimi Ürdün Krallığı, şeklen meşruti bir monarşidir. Ancak, yetki ve siyasal güç Kral'a aittir. Parlamento'nun Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere iki kanadı bulunmaktadır. Temsilciler Meclisi (Alt Meclis), 120 milletvekilinden oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi üyeleri seçimler yoluyla halk tarafından belirlendiği ülkede Senato üyeleri Kral tarafından atanır.

Maruf Bakhit başkanlığındaki 73. Ürdün Hükümeti, ülkede siyasi ve ekonomik reform sürecine hız vermiştir. Bu çerçevede, farklı görüşlerden kanaat önderlerinin ve siyasetçilerin katılımıyla Ulusal Diyalog Komitesi tesis edilmiştir. Komite'nin öncelikli olarak gündeminde siyasi partiler yasası ile seçim kanunu yer almaktadır. Buradaki amaç, siyasi partilerin yapısını güçlendirmek ve daha demokratik siyasi bir ortam yaratmaktır.

---

⁶⁴ (Çevirimiçi),

<http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html> , 30 Kasım 2013

Ürdün'ün komşu ülkelerle bir sorunu bulunmamakla beraber Türkiye gibi ABD ve AB ile ilişkileri üst düzeydedir.

Monarşi ile yönetilen Ürdün ile ilişkilerimiz 1947 yılında imzalanan "Dostluk Anlaşması" temelinde oluşmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2009 yılında Ürdün'e yaptığı ziyaret ve 2011'de yürürlüğe giren "Serbest Ticaret Anlaşması" iki ülke ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Ürdün ile Türkiye'nin bölge sorunlarına bakışı paralellik göstermektedir. Her iki ülkenin bugün mülteci kamplarında binlerce Suriyeli vatandaşa ev sahipliği yapıyor olması da bunun en açık göstergesidir.

Birçok dinsel ve etnik grubun yaşadığı Lübnan, parlamenter demokrasi rejimiyle yönetilmektedir. Lübnan'daki Siyasi istikrasızlıklar nedeni ile uzun süre ilişkilerimiz zayıf olmuştur. 2004'te Lübnan Başbakanı'nın ülkemizi ziyaretiyle yeniden ilerleme kaydeden ilişkiler aşağıda değineceğimiz "Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi" ne kadar gelişmeler göstermiştir.

Lübnan'daki rejim "Parlamenter Demokratik Cumhuriyet" olup, "kuvvetler ayrılığı" ilkesine dayanmaktadır. Ancak, sistem siyasi parti/ideoloji değil, din/etnik grup temelinde kurulduğundan, uygulamada önemli kararlar ancak oybirliğiyle alınabilmektedir. Aşamalı olarak, dinsel/mezhepsel temele dayanmayan (non-confessional) bir yapıya gidilmesi Taif sonrasında Anayasaya 95. madde olarak eklenmiş bir hedef olmakla birlikte, bugüne kadar bu yönde herhangi bir çalışma yapılamamıştır.

3.4 Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan Arasında Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi Tesis Edilmesi Hakkında Ortak Siyasi Bildirge;

Türkiye ile Suriye arasındaki yakınlaşma ve devamında başlayan bütünleşme sürecinin temelleri aslında 2006 yılında iki ülkenin kalkınma amaçlı ekonomik, teknik, kültürel, bilimsel alanlarda yaptığı işbirliği ile atılmıştı. Bu işbirliği 2009 yılına gelinceye kadar devam etmişti.⁶⁵

⁶⁵ Tür, Özlem, "Turkish-Syrian Relations – Where Are We Going?", **UNISCI Discussion Papers**, 2010, s.174-175

16 Eylül 2009 tarihinde bahsi geçen dört ülkenin dışişleri bakanlarının İstanbul'da gerçekleştirdiği zirve sonucunda Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından okunan bir ortak siyasi bildirge yayınlandı. Davutoğlu Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın imzaladıkları ortak bildirge ile bu ülkeler arasında ve bölgede yeni bir sürecin başlangıcını ilan etti.

“Türkiye Cumhuriyeti, Suriye Arap Cumhuriyeti, Ürdün Haşimi Krallığı ve Lübnan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları; Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasındaki ilişkilerin, birbirlerine ortak tarih, kültür ve coğrafyayla emsalsiz bir şekilde bağlı olan halklarının iradesi temelinde artmakta olan siyasi diyalog, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve kültürel etkileşim temelinde nitelendiğinin bilinciyle,

Mevcut işbirliğinin çokuluslu ve kurumsal bir çerçevede güçlendirilmesi, uzun vadeli stratejik ortaklığın ve aralarındaki dayanışmanın geliştirilmesi ve ekonomik entegrasyona doğru ilerlenmesi hedefiyle,

“Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi” (YDDİK) tesis etmeyi ve bu ülkeler arasında serbest ticaret ve dolaşım alanı oluşturulmasını kararlaştırmışlardır.”⁶⁶

YDDİK dört ülke arasında serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak aralarındaki ticareti geliştirmeyi hedeflemiş, vize muafiyetlerini sağlayarak halkların birbirine yaklaşmasını, turizm faaliyetlerinin artmasını öngörmüşlerdi. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yaptığı açıklamada ekonomik işbirliğinin, ekonomik entegrasyona dönüşebileceğini söyleyerek işbirliğinin gelecekteki hedefini de ortaya koymuş oluyordu.⁶⁷

Anlaşma metnine de yansıyan ifadeler oluşturulmak istenen birlikteliğin yalnızca bu dört ülke arasında kalmayıp, bölgedeki diğer ülkelerle de işbirliği yapılabileceğini gösteriyordu. Anlaşma metninde yer alan “Mevcut işbirliğinin çokuluslu ve kurumsal bir çerçevede güçlendirilmesi” ifadesinden bu

⁶⁶ (Çevirimiçi), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_-suriye_-urdun-ve-lubnan-arasinda-yukse-duzeyli-isbirligi-konseyi-tesis-edilmesi-hakkinda-ortak-siyasi-bildirge.tr.mfa

⁶⁷ (Çevirimiçi), http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=C01DEBCCF80D244DEF55CC3B7836E8FB?newsId=189760

anlaşmaların başlangıç olduğu, daha ileri safhalarda genişleme dalgalarının geleceği umudunun dillendirildiği görülüyor. Yani dört ülke ile başlayan bütünleşme sürecinin ilerleyen safhalarda oluşturacağı cazibe ile çekim merkezi haline gelip başka ülkeleri de kapsayacak şekilde genişleyeceği anlaşılıyor.

Yine anlaşma metninde geçen “Dörtlü mekanizma, taraflar arasındaki ikili taahhütlerin yerine geçmeyecek, bölgedeki tüm diğer kardeş ve dost ülkelerin katılımına açık olacaktır.” ifadelerini bölgesel bir entegrasyon süreci Türkiye’nin öncülüğünde başlamış ve dünyaya ilan edilmiştir şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Konsey; enerji, ticaret, gümrük, tarım, sağlık, yatırımlar, işçileri, su, çevre ve ulaştırma gibi alanlarda işbirliği yapmayı taahhüt ediyor, ortak çıkarlar için gerektiğinde diğer bakanlıkları da kapsayacağını söylüyordu. Diğer bakanlıkların katılımına açık olmasından ilişkilerin, her alanda geliştirilmeye açık tutulmasının hedeflendiği anlaşılıyor.

Anlaşmaların imzalandığı gün iftar yemeğinde bir araya gelen Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, karşılıklı açıklamalarında yapılan işbirliğinin önemine, her iki ülkenin ortak tarihine, dostluğuna, kardeşliğine vurgu yapmışlardı. Başbakan Erdoğan’ın vizelerin kaldırılmasıyla ilgili olarak, “Şengen de var, Şamgen de” sözüyle Avrupa Birliği’nde uygulanan şengen vizesine atıf yaptığı, benzer sistemi Ortadoğu’da uygulama arzusunda olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸ Buradaki temenniden daha önce Dışişleri Bakanı düzeyinde dile getirilen temennilerin daha üst seviyede dile getirilerek işbirliğinin geleceğine yönelik güven telkin edildiğini görüyoruz.

Entegrasyon aşamalarına baktığımızda, başarılı ve kazançlı bir bütünleşme için serbest dolaşımın ilerleyen safhalarda gereklilik olduğunu, her aşamanın bir sonrakine kapı açtığını AB entegrasyon sürecinde gördük. Bölgesel bütünleşme sürecinde de buna yönelik adımlar atılmış, vize muafiyeti anlaşmaları ile serbest

⁶⁸ **Vatan Gazetesi**, 17 Eylül 2009, s.18

dolaşımın önü açılmıştı. Ancak Türkiye-Suriye arasındaki ilişkiler İstene şekilde gitmedi ve yukarıda bahsettiğimiz aşamalar başlangıç seviyesinde kaldı.

Anlaşmayı imzaladığımız ülkelerden en büyüğü Suriye'dir. Bu nedenle sürecin ilerlemesinde Suriye'nin tutumu, sürece katkısı, istekliliği önem arz etmektedir. Ülkeleri entegrasyona teşvik eden sebeplere birinci bölümde değinirken iki sebepten bahsetmiştik. Güvenlik kaygıları nedeniyle bölgesel dengeler içerisinde yer edinme ve bu vesileyle kendini garantiye alma, yani bir anlamda zorunluluktan doğan entegrasyon. Diğer sebep daha güçlü ülkelerin daha zayıf ülkelerle bir araya gelerek stratejik üstünlük sağlamak istemesi. Buna da ideal diyebiliriz. Yani devletlerin tek başlarına gerçekleştiremediği yüksek idealleri gerçekleştirmek amacıyla bütünleşmesi. Türkiye ve Suriye'nin bütünleşme amaçlarını da bu iki bütünleşme faktörü ışığında iki yönlü değerlendirmeye tabi tutarsak Suriye'nin anılan birinci sebepten, Türkiye'nin ise ikinci sebepten dolayı böyle bir sürece girdiği sonucuna ulaşmamız mümkündür. Burada kısaca değinilen Suriye'nin hangi sebeplerle entegrasyona evet dediği konusu dördüncü bölümde daha ayrıntılı incelenecektir. Suriye'nin entegrasyon isteğine bu açıdan baktığımızda süreci devam ettirmeme sebeplerinden biri olarak, halk ayaklanmasında Türkiye'nin muhalefet safında yer alması nedeniyle garanti altına almayı düşündüğü güvenlik kaygıları ve yalnız kalmama düşüncesini kaybetmiş olmasına da bağlamak mümkündür.

4.ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN DEVAMINA ENGEL OLAN İHTİLAFLAR

Türkiye ve Suriye'nin tarihine bakıldığında tarihi ilişkilerinin çok eskiye dayandığı görülüyor. Her ne kadar tarih boyunca ilişkilerin genel gidişatı tam rayına oturmamış olsa da, bugün hâlâ ayakta duran Suriye'deki Osmanlı eserleri ortak bir tarihin, İslam Kültüründen gelen ortak kültürün varlığının kanıtıdır. Bu ortak tarih ve kültür birliğinin yanında coğrafi yakınlık ve kara sınırının uzunluğu da bütünleşme süreci açısından değerlendirilebilecek avantajlar açısından önemlidir. Bu avantajlar AB entegrasyon sürecinde de vardır ve entegrasyonun başarıya ulaşmasında katkısı olmuştur.

AB bütünleşme süreci ışığında açıklanmaya çalışılan Türkiye-Suriye entegrasyon sürecinin başarıya ulaşmadan daha başlangıç aşamasında sona erdiği bir önceki bölümde açıklandı. Bu bölümde başarıya ulaştığını söylediğimiz AB entegrasyon sürecini baz alarak Türkiye-Suriye bütünleşmesinin neden gerçekleşemediğini açıklamaya çalışacağız. Bu bağlamda sürece engel olan ihtilafları adım adım inceleyeceğiz. Coğrafi yakınlık, ortak tarih ve kültür yakınlığı gibi avantajlar olduğu halde sürecin tıkanmasının nedenlerini, bu avantajların yanında nelerin eksik kaldığını bulmaya çalışacağız.

4.1 AB Bütünleşme Teorileri Ekseninde İhtilaflar

4.1.1 Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm Yaklaşımı Ekseninde

Fonksiyonalist yaklaşımda öne çıkan temel unsurlardan biri teknik uzmanların çalışmaları ve önerilerinin entegrasyon sürecine yön vermesi durumu idi.⁶⁹ Bu görüşte siyasal aktörlerin rolü daha geri plandaydı. Türkiye-Suriye bütünleşme sürecine bu açıdan bakıldığında temelde böyle bir düşüncenin olmadığını, önce üst düzey kararlar alınıp bu kararlara ve gelişen şartlara göre sürecin gidişatına yön verilmek istendiğini ve kararların siyasal aktörler tarafından alındığını

---

⁶⁹ MERCAN, a.g.m, s.69-71

görüyoruz. Zaten başlangıçta imzalanan anlaşmadan ve anlaşmanın adından da sürecin bütünden parçaya planlandığı anlaşılıyor. Anlaşmanın adı “Yüksek Düzeyli Dörtlü İstişare Konseyi” ve çalışma şekli Bakanlar düzeyindedir. Bu değerlendirmeler ışığında baktığımızda AB entegrasyon sürecinin bazı dönemlerini açıklamaya yarayan fonksiyonalizm yaklaşımı, Türkiye-Suriye bütünleşme sürecini ve bu amaçla atılan adımları açıklamada yetersiz kalıyor. Yani Fonksiyonalist bakış açısıyla değerlendirme yaptığımızda başarısızlığın beklenen bir sonuç olması gerekir.

Neofonksiyonalizm yaklaşımında entegrasyon sürecinin siyasal aktörlerin öncülüğünde ilerlemesi ve daha sonra teknik adamların devreye girmesi söz konusuydu. Yine bu yaklaşımın diğer bir temel özelliği “Spill Over” etkisi, yani bir sektörde gerçekleşen başarının diğer sektörlerdeki entegrasyonu teşvik edeceği şeklinde açıklanmıştır.⁷⁰ YDDİK ışığında Türkiye-Suriye bütünleşme sürecini incelediğimizde siyasal aktörlerin öncülüğünde ve yönlendirmesi ile başlayan bir sürecin varlığını görüyoruz. Bu başlangıç şeklinin neofonksiyonalist yaklaşımla uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak “Spill Over” etkisiyle çalışmaların başka alanlara da sıçrama durumunu gözlemlemek, süreç baştan akamete uğradığından mümkün olmamıştır.

Avrupa bütünleşmesinde AKÇT ile başlayan süreç başarıya ulaştığında, bu başarı daha sonra gelen adımları teşvik etmişti. Teşvikten öte başarının devamı için gereklilik olduğunu yukarıda açıklamıştık. Yani Türkiye-Suriye arasında imzalanan STA, vize muafiyeti gibi anlaşmalar başarıyla uygulansaydı ve bu uygulama neticesinde her iki ülke çıkarlarına hizmet eden sonuçlar ortaya çıksaydı, iki ülke arasında ticaret yapan iş dünyasının malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını, daha sonra da sermayenin serbest dolaşımını talep etmesi beklenebilirdi. Entegrasyonun ileri aşamaları olan malların, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı, gümrük birliği gibi konular serbest ticaretin adaletli bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli olduğunu ve bu konulardaki düğümlerin çözümü için iş çevreleri tarafından talepler geldiğini Avrupa bütünleşme sürecinde görüyoruz.

---

⁷⁰ Açıkmeşe, a.g.m, s. 7-8

4.1.2 Hükümetler Arası Yaklaşım Ekseninde

Hükümetler arası yaklaşımı referans alarak Türkiye-Suriye bütünleşme sürecini değerlendirirsek, en azından sürecin başlangıç kısmını bu görüşle açıklayabileceğimizi söyleyebiliriz. YDDİK’de hükümetler arası üst düzey yöneticilerin katılımıyla alınmış olan kararlarla sürecin yönlendirilmesi öngörülmüştü. Daha sonra yapılacak konsey toplantıları yine üst düzey yöneticilerle olacaktı. Fakat STA’ların yapılması, vize muafiyetlerinin sağlanması ve daha ileri seviyede temennilerin ortaya konması ilerisi için düşünülen durumu açıklamada hükümetler arası yaklaşımın yetersiz kalabileceğini gösteriyor. Çünkü iki ülke arasında yapılan toplantılarda öne sürülen temennilerden çok daha ileri seviyede işbirliğine işaret edildiğini anlıyoruz.

Realist ve Liberal yaklaşımlarıyla da hükümetler arası yaklaşımı konumuz içerisinde değerlendirebiliriz. Suriye tarafının Türkiye’yi AB’ye açılan kapısı, Türkiye tarafının Suriye’yi Ortadoğu’ya açılan kapısı olarak değerlendirmesi,⁷¹ diğer taraftan Suriye’nin güvenlik kaygıları nedeniyle böyle bir işbirliğine evet dediğini de hesaba katarsak, realist yaklaşımın stratejik pazarlık ve güç kaygılarını vurgulayan yönüyle uyumlu olduğu görülür. Her iki ülkenin de kendi faydasına olabilecek stratejik hesaplarını göz önünde bulundurarak değerlendirme yaptığı söylenebilir.

4.1.3 Supranasyonellik İlkesi Ekseninde

Avrupa’nın supranasyonel düşünce sayesinde farklı milletlerden toplulukları ortak noktalarda buluşturmayı başardığını ifade etmiştik. YDDİK bölgesel entegrasyon sürecinde de Türkiye ve ilgili ülkelere baktığımızda bütünleşmenin muhtabı olacak birçok farklı ırk, mezhep, kültür ve düşünce olduğu görülüyor. Suriye’de yönetimin belirli bir mezhep üzerine yoğunlaşmış olması, ezici bir çoğunluğun yönetimde yeterince söz sahibi olmaması ve geçmişinde mezhep

⁷¹ (Çevirimiçi), <http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/Bessar-Esad--Mehmet-Ali-Birand-a-konustu.htm?ArticleID=6962>.

savaşlarına sahne olması bölgedeki mezhepsel ayrılığın göstergesidir.⁷² Diğer taraftan Türkiye’de birçok mezhep ayrılığı, güneydoğudaki etnisiteye dayalı ayrılık düşüncelerinin uzun yıllardan beri çözüme kavuşmaması meselenin Türkiye ayağında da durumun iç açıcı olmadığına işaret ediyor.

Anayasa yapma sürecinde ortaya çıkan “Türklük” tartışmalarına bakıldığında Türkiye’de henüz ulus üstü düşünebilme olgunluğuna ulaşamadığı anlaşılıyor. Bu tartışmalara yaklaşım tarzından hukuki yollarla çözülmesi gerekli olan meseleye ideolojik yaklaşıldığı, hukukun yeterince özümsemediği görülüyor. Bu konuda ideolojinin değil hukukun üstün olduğu yaklaşımını M. A. Okur konuyla ilgili makalesinde şu şekilde ifade eder:

“Etnik farklılıkların doğal kültürel tezahürlerini zenginlik kabul edeceğiz. Temel hak ve özgürlükleri genişleteceğiz. Bunları yaparken "Türklüğe" dokunmayacağız. Fakat yarınlarda küçülmesi değil, büyümesi muhtemel bir Türkiye’yi düşünerek "olunabilir" niteliğinin altını çizeceğiz. Yani, anayasada Türklüğü korurken, kavramın etnik değil hukuki bir içerik taşıdığını daha güçlü biçimde hissedeceğiz.”⁷³

Bütünleşme sürecinin diğer aktörleri olan Ürdün ve Lübnan’da da benzer sorunlar bulunmaktadır. Bu durumu Avrupa örneği ile karşılaştırarak değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda, ortak barışın sağlanması ve bütünleşme projesinin başarıya ulaşması için ulus üstü düşünce tarzının bu bölgede de hayata geçmesinin gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

AB bütünleşme projesinde görüldüğü gibi bütünleşme projesinde yer alan ülkelerin egemenlik yetkilerinin bir kısmını kendilerinden daha üstte bulunan bir karar merciine devretmesini gerektiriyor. Türkiye Cumhuriyeti’nde “Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir” ilkesi vardır. Oysa bütünleşme projesiyle yola çıktığımız ülkelere baktığımızda monarşi yönetimlerinin hâkim olduğunu, egemenliğin halkta değil; çok kısıtlı bir zümreye ait olduğunu görüyoruz. Ülkelerin bu halleriyle bütünleşme sürecine girmesi, müzakereler esnasında

⁷² Ayhan, Veysel, "Türkiye Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem; Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" **Ortadoğu Analiz**,2009, s.346

⁷³ Okur, Mehmet Akif, "Tarih ve Gelecek Arasında "Türklük": Süreç ve Anayasa Tartışmaları Üzerine", **Ankara Strateji Enstitüsü**, 17 Şubat 2013

halkını yönetime müdahil etmesini, yani demokratikleşmesini gerektirecekti. Demokratikleşme arzusunda olmayan, uzun yıllar aynı parti iktidarı ile yönetime devam eden ülkeler için dönüşüm elbette kolay olmayacaktı. Diğer taraftan egemenlik yetkilerini kendi halkıyla bile paylaşmaktan kaçınan bir ülke, bunu başka bir ülkeyle, hele de Türkiye gibi demokratik yönetim yolunda sürekli ilerleme kaydeden, bir yüzü batıya dönük olan ve AB standartlarına ulaşma yolunda gayret gösteren bir ülkeyle nasıl paylaşacak sorusunu akla getiriyor.

Suriye ile Türkiye'nin bölgede ve dünyadaki ilişkileri açısından bakıldığında da egemenlik yetkilerinin devri zor görünmektedir. Örneğin, Türkiye-Amerika ilişkileri: Türkiye, Amerika ile stratejik işbirliği içinde iken Suriye-Amerika ilişkilerinin iyi olmadığını, yine bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri devam ederken Suriye-İsrail arasında sınır problemlerinin olduğu biliniyor. Suriye ile Rusya yakınlığı ve stratejik ortaklığı da dış politikada Suriye'nin eksenini ve karar almada bağımlılığının görülmesi açısından önemlidir. Entegrasyonda egemenliğin başka ülkelerle paylaşılmasının dış politikada karar alma eğilimlerini de etkilemesi kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla entegrasyon sürecinin ileri aşamasında dış politikada kendi ülkesi adına karar alırken Suriye'nin bağımsız davranabilme kabiliyetini etkileyebilirdi. Bu da entegrasyonun dezavantajı olarak yansıyabilirdi.

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz ki; bütünleşme amacı ile stratejik işbirliğine giden ülkelerin, karar almalarında kendilerine engel olabilecek uluslararası bir problemle karşı karşıya olmamaları veya egemenliklerinin bir kısmını ulus üstü bir kuruma devretmelerine sıcak bakmayacak bir ittifak içinde olmamaları entegrasyonun başarıya ulaşması açısından önemlidir.

4.1.4 Yeni Kurumsalcı Yaklaşım Ekseninde

YK, bütünleşme sürecinde kurumların önemine dikkat çekerken, resmi olmayan kurumları da bunun dışında tutmuyordu. YK'nın üç farklı yaklaşımından söz ederken Tarihsel Kurumsalcılık, Rasyonel Seçim Kurumsalcılığı ve Sosyolojik Kurumsalcılık başlıklarını kısaca ele almıştık.

YK bağlamında Türkiye-Suriye bütünleşme sürecine bakacak olursak, eğer bu süreç devam etseydi yapılacak işbirliği çalışmalarında kurumların da devreye girmesi kaçınılmaz olacaktı. Başarı sağlanabilmesi için de kurumların uyumlu çalışma yapabilecek kabiliyette olması gerekecekti. İşte bu gereksinim her iki ülkenin ve işbirliğine dâhil olması düşünülen diğer bölge ülkelerin kurumlarının böyle bir uyumlu çalışmayı yapabilecek kabiliyetleri olup olmadığı sorusunu akla getiriyor.

Türkiye demokratik yönetimi sayesinde demokratik yöntemle yönetilen kurumlara sahip ve bu kurumları ile AB'ye üyelik yolunda her geçen gün mesafe kat eden bir ülkedir. Ancak Suriye tarafına bakıldığında durum daha farklı şekilde tezahür ediyor. Suriye'deki kurumların yönetimi incelendiğinde ülkenin Cumhurbaşkanı Esad'ın yakın çevresi ve ailesinden olan kadrolar tarafından idare edildiği görülüyor.⁷⁴ Bu tabloya bakıldığında Türkiye tarafındaki demokratik kurumlarla Suriye tarafındaki belirli zümreye paylaştırılmış demokratik olmayan kurumların bütünleşme sürecinde yapacağı ortak çalışmadan ortaya çıkacak neticenin başarı olmayacağı söylenebilir. Bu söylemde AB bütünleşme sürecinin referans alındığı unutulmamalıdır.

TK ve burada bahsi geçen yol bağımlılığı, yani kurumların bir zorunlulukla karşılaşmadan geleneklerini değiştirmede direnç göstermesi iddiasına göre değerlendirdiğimizde, her iki ülkenin kurumlarının yeni duruma uyum sağlamasına, AB bütünleşme ve özellikle de genişleme sürecinde olduğu gibi, yardımcı olacak zorunluluk veya koşulların olmaması, zaten belirli bir zümrenin idaresinde olan Suriye ile yapılacak işbirliğinde ortaya çıkacak ihtilafların olasılığını kuvvetlendirmektedir.

Bu durumda bu süreci YK yaklaşımıyla ele aldığımızda ve AB bütünleşme süreci ile karşılaştırdığımızda iki durum arasındaki uyumsuzluğu açık bir şekilde görüyoruz.

---

⁷⁴ ULUTAŞ, Ufuk, Bölme, Selin M. , v.d. "Suriye'de Kim Kimdir, Rejim ve Muhalefet", **SETA Rapor**, 2011, s.9-26

4.1.5 Avrupalılaşma Kavramı Ekseninde

AB bütünlüşme sürecinde birliğe dâhil olmanın koşulu olarak ortaya konan kriterlerin yerine getirilmesi, siyasi, ekonomik, hukuki alanlarda Avrupa standartları oluşturulmasının aynı zamanda bir Avrupa kimliğinin oluşumuna vesile olduğunu, bu kimliğin bir cazibe ve saygınlık oluşturduğunu, birliğe yeni katılan ölkeler için de bu kimliğe uyum sağlamak amacıyla kriterler getirildiğini ifade etmiştik. Türkiye-Suriye bütünlüşme sürecini anlatırken de, sürecin ileri dönemleri için ortaya konan hedefin yapılacak işbirliğinde diğer bölge ölkelerini de sürece dâhil etme arzusu olduğunu öne sürmüştük.

Türkiye-Suriye bütünlüşme sürecini "Avrupalılaşma" kavramı ile karşılaştırarak incelemeye çalıştığımızda bunun yerine koyacağımız kavram bulamıyoruz. Bir yüzü batıya dönük olan ve AB'ye üyelik için çaba sarf eden bir Türkiye için Ortadoğu'da ulus üstü bir yapı oluşturmanın kolay olmayacağını tahmin edebiliriz. Suriye ve Türkiye'nin demografik yapısını da göz önünde bulundurduğumuzda ayrı bir zorlukla karşılaşıyoruz. Çoğunluğunu Sünni Arapların oluşturduğu Suriye'de yönetimde Nusayriler bulunmakta mezhepçi bir yönetim biçimi hâkim olmakta ve bu ölkede önemli oranda da Kürt nüfus yaşamaktadır.⁷⁵ Türkiye nüfus yapısının da farklı etnik kimliklerden teşekkül ettiği düşünülürse, bölgesel bir kimlik oluşumu için çok sayıda tarafın uzlaşısı gereğiyle karşı karşıya kalınıyor. Bu uzlaşının ne kadar zor olduğunu anlamamız için yakın dönemde bölgede gelişen karışıklıklara bakmamız yeterli olacaktır.

Türkiye ve Suriye coğrafyasının tarihsel süreç içerisinde Osmanlı çatısı altında bir arada olduğunu düşünürsek ortak kimlik oluşumu için bir çıkış yolu bulmamız mümkün olabilir. Ancak yakın tarihe baktığımızda ilişkilerin son dönemi hariç, genel olarak olumsuz yönde gerçekteştiğine şahit oluyoruz. Başta Hatay ve su sorunu olmak üzere birçok konuda ihtilaflar olmuştur.⁷⁶ Entegrasyon süreci

⁷⁵ ATAMAN, Muhittin, "Suriye'de İktidar Mücadelesi; Baas Rejim, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", **SETA Rapor**, 2012, s.13-14

⁷⁶ DEMİR, şerif "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", **Turkish Studies**, 2011

devam etmediği için bu konuda nasıl bir durumla karşılaşılacağını görmemiz mümkün olmadı. Ancak süreç devam etseydi, bölgede ortak bir üst kimlik oluşturma yönüyle de bir ihtilafın söz konusu olacağı ihtimali ağırlık kazanıyor.

4.1.6 Federalizm Yaklaşımı Ekseninde

Bütünleşme süreci federalist yaklaşımın görüşleri dikkate alınarak değerlendirildiğinde başlangıçta ortaya atılan görüş ve temennilerden yola çıkarak ilerleyen aşamalarda entegrasyonun federal bir yapıya gitme potansiyelinin olabileceği, düşünülen işbirliğinin federalist yaklaşımla uyumlu olduğu algısı oluşabilir. Ancak bu düşüncemizi de bu dönemde yapılan vize muafiyeti anlaşmaları, devamında ortaya konan sıcak mesajlar ve geleceğe yönelik temennilere dayanarak söylemek mümkün olabilir. Gerçek görünümün ise bu düşünceden ne kadar uzak olduğunu zaman bize göstermiştir.

AB'nin oluşumunda Federalizm düşüncesini incelerken Monnet ve Spinelli'nin farklı yaklaşımlarından bahsetmiştik. Türkiye-Suriye bütünleşme projesine baktığımızda sürecin Spinelli'nin ortaya koyduğu anlayışa göre geliştiği görülüyor. Spinelli, öncelikle bütünleşmeyi gerçekleştirecek kurumsal yapıların oluşturulmasını, daha sonra bu kurumlar vasıtasıyla işbirliği geliştirilmesini öngörmektedir.⁷⁷ Gerçekten de Türkiye-Suriye arasında yapılan işbirliği sürecine ve ortaya konan düşüncelere baktığımızda öncelikle anlaşmaların yapıldığını, daha sonra işbirliğini geliştirmek için temennilerin dile getirildiğini müşahade ettik. YDDİK'nın bakanlar düzeyinde Gaziantep'te yaptığı ilk toplantıdan sonra yapılan anlaşmalarda bunu görüyoruz. Yine Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun, yapılan çalışmaların iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin güçlenmesi bakımından bir model teşkil edeceğini, iki ülkenin ekonomik entegrasyonu ve halkların kaynaşmasını sağlayacak bu anlayışın bölgeye yayılmasını umduğunu belirttiği ifadelerinden,⁷⁸ kaynaşmanın henüz gerçekleşmemiş olduğunu, bunu sağlamak için çalışmalar yapılacağını ve oluşturulan kurumsal yapı ve kuralların bu amacı gerçekleştirmeye matuf

⁷⁷ Wiener, a.g.e, s.32-33

⁷⁸ **Dünya Gazetesi**, "Türkiye-Suriye vize muafiyeti anlaşması imzalandı", 13 Ekim 2009

olacağı sonucunu çıkarabiliriz. Tabi bu süreci açıklarken federasyon fikrinin olduğuna dair açık bir görüş yoktur. Ancak sürecin gelişimine bakarak ileri aşamalarda federasyon düşüncesi ile paralellik gösteren yaklaşımlara rastlıyoruz.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin federasyona gideceğini varsayarak Buges'in federasyon görüşüne göre değerlendirme yapalım. Bugess'in federasyonu açıkladığı görüşlerde Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişim sürecinin amaçlarını bulabiliriz. Siyasi değerler, güçlü ekonomik bağlar, iletişim ve etkileşimin çok boyutluluğu, stratejik değerlendirmeler, coğrafi yakınlık, ortak kültürel ve ideolojik faktörler, gerçek veya algıya dayalı askeri, ekonomik ve kültürel güvensizliğin yanı sıra kurulu siyasal düzenin istikrarına yönelik tehdit algılamalarından korunma bu düşünceler arasında sayılabilir.

AB entegrasyon sürecindeki federalist görüşlerle Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişimi arasında paralellik kurabiliyoruz. Ancak bu paralelliğe rağmen bütünleşme sürecinin sona ermiş olması, başarısızlığın sebeplerindeki arayışımızı başka yöne çevirmektedir.

4.2 Kopenhag Kriterleri Ekseninde

Yukarıda AB genişleme sürecinde Kopenhag kriterlerinin öneminden bahsetmiştik. Türkiye-Suriye entegrasyon sürecinde buna benzer herhangi kriter veya şartın varlığına rastlamıyoruz. Türkiye-Suriye entegrasyon süreci ile Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerinin ortaya çıkmasına sebep olan AB'nin Doğu Avrupa'da genişleme çalışmaları arasındaki fark, AB'nin zaten kurulmuş olan bir yapıya ilave yapıyor olması; benzerlik ise ülkelerin siyasi yapıları arasında uyumsuzluk olmasıdır. Bu başlıkta benzer taraf olan Türkiye-Suriye siyasi rejim farklıları çerçevesinde Kopenhag kriterlerinin işlevini referans kabul ederek entegrasyonda ön şartların önemini görmeye çalışacağız.

Siyasi kriterlere baktığımızda AB'ye öncülük eden en önemli ülkelerin yönetim sistemlerine, entegrasyon sürecine müdahil olacak ülkelerin yönetim sistemlerinin uyuşmasına öncelik verdiğini görüyoruz. Birliğe katılım için ucu

açık bir süre öngörülüyor ve bu süre içerisinde istenen kriterlerin yerine getirilerek daha önceden birliğe katılmış olan ülkelerle uyumun sağlanması isteniyor. 1991’de Luxemburg’da imzalanan İnsan Hakları Sözleşmesinde, insan haklarının geliştirilip korunmasının hem uluslararası ilişkilerin hem siyasi işbirliğinin hem de üçüncü ülkelerle ilişkilerin temel taşı olduğu teyit edilmektedir.⁷⁹

Demokratik yönetimin önemli bir aşamaya gelmiş olduğu Türkiye ve demokrasi ile yönetilmeyen Suriye ile yapılacak entegrasyon projesinde, her ne kadar siyasi aktörler arasında anlaşmalar yapılsa da bu projeyi hayata geçirecek olan ülkelerin yetkili kurumlarıdır. Süreklilik için geçici olan siyasi iktidarlar arasında anlaşmalar sağlansa dahi kalıcı olan kurumların da yapılacak işbirliğini özümsemesi önemlidir. Bu bakımdan projenin sürekliliği için kurumların da demokratik olmaları gerekir. Demokratik kurumların varlığı, bu ülkelerde ticaret, sanayi, turizm, eğitim ve daha birçok alanda yatırım yapacak olan müteşebbisler için güven kaynağı olacaktır. Aksi halde herhangi bir teşebbüste bulunacak olan bir müteşebbisin gelecek garantisi olmayacak, geleceğini garanti altında görmeyen iş dünyası işbirliğine yanaşmayacak ve bunun sonucunda ilişkilerin gelişmesi yavaşlayacak, ya da tamamen sekteye uğrayacaktır.

Diğer bir şart olan hukuk devleti olma yine hayati önem taşımaktadır. Örneğin serbest ticaret anlaşması ve daha ileri adım olan ortak pazar kurulduğunda yatırım yapmak isteyen bir işadamaı hukuk kurallarının yeterince uygulanmadığı bir ülkede herhangi bir haksızlığa uğradığında güvencesinin ne olacağını bilmek isteyecektir. Diğer taraftan insan haklarının değersiz olması, hukukla koruma altına alınmamış olması herhangi bir amaç için bu ülkeye seyahat etmek isteyen insanları tedirgin ederek, geri adım atmasına sebep olacaktır.

Ekonomik kriterlerde vurgulanan rekabet edebilme gücüne baktığımızda, hem Suriye hem de Ürdün ve Lübnan’ın ekonomik ölçek olarak Türkiye’nin oldukça gerisinde olduğu göze çarpılmaktadır. Aradaki bu büyük farkın her iki taraf için de arzu edilen ticari kazancı sağlamayacağı açıktır.

---

⁷⁹ Ünal, a.g.e, s.61

4.3 Demokrasi Ekseninde

Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle her milletten insanın her geçen gün birbirine daha da yakınlaştığı günümüz dünya düzeninde, demokrasi ve insan hakları alanında ilerleme sağlayamayan ülkelerin başka ülkelerle derin işbirliği içine girebilmesi, yakın ortaklıklar kurabilmesi oldukça zordur. Monarşi yönetimleri kendi halkının sesine kulak vermediği için demokrasi ile yönetilen ve medeni dünyaya entegre ülkelerle yeterince diyalog kuramamaktadır. Suriye'nin, ülkenin çok az bir kısmını temsil eden, diğer gruplardan da kısmen destek alan bir grup tarafından otoriter yönetimle idare edildiğini yukarıda ifade etmiştik. Türkiye, Suriye ile ilişkileri ilerletme aşamasında Suriye'nin demokratikleşmesini istemiştir.⁸⁰ Türkiye Dışişleri Bakanı birçok defa Suriye ziyareti yaparak Türkiye'nin reform talebini Suriye tarafına iletmiş, bu talepleri daha somut hale getirmek adına önerilerini yazılı olarak da vermiştir.⁸¹ Bu talep Suriye yönetiminde sözde karşılık bulmuş, ancak fiiliyatta bu alanda atılmış bir adım olmamıştır.

Mevcut yönetim sistemiyle Suriye'nin, Türkiye ile karşılaştırıldığında teknik olarak uyumsuz olduğuna Suriye'yi anlattığımız bölümde değinmiştik. Bu uyumsuzluğu AB bütünleşme süreciyle karşılaştırmış, AB'nin genişleme sürecinde çeşitli koşullarla aday ülkeleri kendi kriterlerine uyumlu hale getirme çabalarından bahsetmiştik. Bu bağlamda Türkiye-Suriye bütünleşme sürecinde yönetim sistemlerinin birbirine zıt olmasını entegrasyon için dezavantaj olarak kabul edebiliriz. Ancak bu durum yapılacak tüm işbirliği çalışmalarına engeldir şeklinde bir yaklaşım sunamayız. Dezavantaj kabulümüzü ancak bu süreci AB bütünleşme süreci ışığında ele alarak incelediğimizden yapabiliyoruz. AB sürecinde gerçekleşen olayları dikkate alarak inceleme yapıyor ve ortaya çıkan ihtilafları bu bakış açısıyla değerlendiriyoruz.

Suriye'nin ekonomik yaşamında büyük ölçüde devletin kontrolü vardır. Ülkeyi yöneten azınlık burjuva grubu aynı zamanda ekonomiyi de kontrol altında

⁸⁰ (Çevirimiçi), http://www.zaman.com.tr/yorum_demokratik-suriyenin-turkiyeye-potansiyel-faydaları_1238948.html

⁸¹ Hürmüzlü, Erşat, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı ile yapılan mülakat, 17 Şubat 2014

tutmaktadır. Dolayısıyla yapacağı ekonomik, siyasi, demokratik herhangi bir açılımla bu kontrolü kaybetmek istemediği düşünülebilir.⁸²

Suriye, devlet mülkiyeti üzerinden zengin olan, devlet yönetimindeki aktörlerle ekonomi musluğunun başındaki aktörlerin karşılıklı ilişkileri ile yürüyen bir sistemle karşı karşıyadır.

Örneğin Suriye'deki halk hareketinde ortaya çıkan olaylarda halkın en fazla tepki gösterdiği ülkenin en zengin ismi olan Rami Maluf, Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın anne tarafından kuzenidir.⁸³ Suriye'de entegrasyonla ortaya çıkacak demokratik değişim, sadece statüleri, mezhep temelinde şekillenen siyasi iktidarı değil, ekonomi üzerine kurulan sistemi de yıkmaya ihtimalini beraberinde getireceğini kabul edersek bu durumun Suriye'de değişime engel olan en önemli sebeplerden birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

4.4 Dış Faktörler Ekseninde

Suriye ve Türkiye ABD'yle ilişkilerinde dolayısıyla da uluslararası sistemde farklı konumlara sahiptir. Bu farklılığın iki ülkenin yakınlaşmamasında ve esasında çok kolay çözümlenebilecek birçok sorunun çözümlenememesinde temel etken olduğu söylenebilir. İki ülkenin bu durumları onların diğer devletlerle olan ilişkilerini de etkilemekte ve dolayısıyla iki ayrı kutupta yer almalarına neden olmaktadır. Türkiye Batı ile olan ilişkileri nedeniyle ABD ve Avrupa Birliği ile yakın konumdayken Suriye bölgede ve uluslararası ortamda kendi gibi sistem dışı ülkelerle ilişki kurma eğilimi göstermektedir. Kuzey Kore ile ilişkileri geliştirirken, bölgede İran ile yakın ilişkiler içine girmekte ve savaş öncesine kadar Irak'la ekonomik ve siyasi işbirliği içine girmiştir. Bu üç devlet de ABD'nin "şer eksenini" olarak tanımladığı ülkelerdir. Bunun aksine Türkiye ise yine konumundan kaynaklanan durum gereğince bu ülkelerle mesafeli ilişkiler kurma yolunu seçmek durumundadır. Dolayısıyla Türkiye: Suriye ile ilişkilerinde

⁸² Wedel, Ferhad İbrahim, **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, İletişim Yayıncılık, s.94, 1997

⁸³ ORHAN, Oytun, "Suriye'de Demokras mi İç Savaş mı?; Toplumsal Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye'ye Etkisi", **ORSAM Rapor**, Ankara, 2011, s.12

ABD'nin tepkisini çekmiştir.⁸⁴ Bu durum Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen ve tam anlamda bir işbirliği, ortaklık, müttefiklik ilişkisi kurulmasının önündeki en önemli engellerden biri olarak değerlendirilebilir.

Rusya'nın Suriye'de bir askeri üsse sahip olduğu, Suriye ile stratejik işbirliği içerisinde olduğu bilinmektedir. Bunun yanında Rusya'nın Türkiye'nin müttefiki olan ABD ile de ezeli rekabetinin varlığı gözden kaçırılmamalıdır. Bahsettiğimiz bu durumun, yani Suriye üzerinde uluslararası camiada kimlerin hesaplarının olduğu Suriye iç savaşı ortaya çıktıktan sonra daha net ortaya çıkmıştır. Mesela Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Suriye konusunda yaptığı açıklama ilişkilerin boyutunu ortaya çıkarıyor. "ABD ve AB'nin Esad ile ilgili bakışını paylaşmıyoruz ve Suriye konusunda ilkeli, tutarlı duruşumuzu sürdüreceğiz. Esad'a açıkladığı geniş ölçekli siyasi ve ekonomik reformları yapması için zaman tanınması gerekiyor."⁸⁵ Yine aynı dönemde Ortadoğu Ülkeleri ile ilgili çıkan haberlerde kutuplaşma kendini açıkça göstermektedir. "Arap Baharı" sürecinde bir kez daha ABD ve AB ile karşı kutuplarda kalması Moskova'nın uluslararası konularda yeniden gündeme oturmasına neden oldu.

Ortadoğu politikalarında etkin olan aktörler, stratejilerini belirlerken hem bölgede aktif olan diğer güçleri dikkate almakta hem de kendi iç politikalarını göz önünde bulundurmaktadır. Bölgedeki gelişmeler analiz edilirken ABD'den doğan boşluğu doldurmaya çalışan Rusya'nın varlığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Nitekim ABD Ortadoğu politikalarında kendi kamuoyundan bağımsız hareket edememektedir.⁸⁶ Türkiye-Suriye bütünleşme sürecinde ABD'nin bu sürece sıcak bakmamasını da bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Bütünleşme hareketiyle Türkiye'nin Suriye üzerinde etkisi olduğu anlaşılan Rusya ile yakınlaşma ihtimali doğmaktadır. Bu ihtimal Rusya ile rekabeti çok eskilere dayanan ABD tarafından bakıldığında Türkiye-Suriye bütünleşmesine neden sıcak bakmadığına verilecek cevaplardan biri olabilir.

⁸⁴ Hürmüzlü, Erşat, Cumhurbaşkanlığı Başkanışmanı ile yapılan mülakat, 17 Şubat 2014

⁸⁵ (Çevirimiçi), http://www.rusya.ru/Content/17480-Rusya+neden+Suriye'yi+destekliyor?+_Analiz

⁸⁶ Okur, Mehmet Akif, "Büyük Ortadoğu Fırtınası ve Türkiye", **Ankara Stateji Enstitüsü**, 15 Ocak 2014, (Çevirimiçi), <http://www.ankarastateji.org/yazar/doc-dr-m-akif-okur/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye/,2014>

Suriye savaşının çıktığı ve uluslararası baskıların geldiği dönemde göze çarpan konulardan biri de Rusya ve İran'ın haricinde Çin'in de Suriye yönetimine verdiği destektir. Bu desteğin sebebini açıklamak zordur. Ancak şunu söyleyebiliriz. Çin'in İran ile önemli ticareti vardır ve bu ticareti korumak için bazı dış politika konularında İran'ın yanında yer alma gerekliliği olarak açıklayabiliriz.⁸⁷ Türkiye ile bütünleşme sürecinde Çin ile bir ihtilaf çıktığına dair bilgiye sahip değiliz. Ancak daha sonra Suriye yönetimine verdiği destek bir ihtilaf olabileceğini akla getirmektedir.

Bu ülkelerin bütünleşme projesine açıktan karşı çıkmaları, engelleme çabası içerisinde olmaları elbette beklenemez. Ancak her ülkenin görünmeyen bir diplomasi gücünün olduğunu, onaylamadığı bir projeyi gücü yettiğince başarısızlığa uğratmak için yapabileceği bir şeyler olduğunu da dikkate almamız gerekir.

Suriye İsrail ilişkilerinin eskiden beri sorunlu olduğu bilinmektedir. Bölgenin en güçlü ülkelerinden biri olan İsrail'in, düşmanı olan bir ülkenin Türkiye gibi güçlü bir ülke ile entegrasyon kurmasını kabul etmek istememesi doğal bir sonuç olacaktır. Suriye ile Türkiye arasında stratejik işbirliği anlaşmasına varılması İsrail ile Türkiye arasında anlaşmazlığa neden olma ihtimali vardır. İsrail ile iyi ilişkileri bulunan ABD'nin Suriye ile yakınlaşmamızı istememesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

Richard Falk Türkiye'nin son on yıldaki dış politikasını değerlendirdiği makalesinde şu ifadelerle yer vermektedir:

“En çok da Türkiye'nin Washington için temel konularda bağımsız hareket ediyor olması kibirli bulunuyordu. Atlantik'in diğer tarafındaki siyaset yorumcuları ise Soğuk Savaş'ın bitmediğini, iki kutuplu bir dünya disiplininin hâlâ canlı olduğunu ve Türkiye gibi ikincil önemdeki devletlerin eğer iyi “jeopolitik vatandaş” olarak kalmak istiyorlarsa sadece iç işlerle ilgilenmeleri ve uluslararası sorunları ABD'ye bırakmaları gerektiğini düşünüyorlardı.”⁸⁸

⁸⁷ Nurettin, Muhammed, “Suriye Söyleşileri”, **ORSAM Rapor**, Ankara, 2013

⁸⁸ (Çevirimiçi), http://www.zaman.com.tr/yorum_aykiri-turk-dis-politikasi_2126640.html.

Yani entegrasyonun yapılacağı bölgede ülkeler daha önceden hesapları olan küresel güç dengelerini göz ardı ederek atılacak bütünleşme adımlarının muhalif bir rüzgârla karşılaşıldığında bu rüzgârı yenebilecek argümanlara sahip değilse bütünleşme sürecine büyük bir engelle başlıyorlar demektir.

Bütünleşme sürecinin başladığı dönemde Türkiye'nin Suriye ve diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri en parlak dönemini yaşıyordu. Türkiye'nin Arap Coğrafyasında değeri her geçen gün yükseliyordu. Bu kabul görmüşlük hali Türkiye'ye entegrasyon sürecinde daha çok cesaret veriyordu.

“Mütevazı bir şekilde değerlendirilip geliştirilmesi gereken bu tablonun parlaklığı, bizi önce kendimizle ilgili abartılı bir değerlendirmeye; sonra da bölge hakkında üstünkörü bir bakış açısına itti. Bölgeyi büyük inceliklerle dört asır yöneten dedenin torunu olduğumuza kuşku yoktu ama o ustalığı kazanmak için daha çok eksiklerimiz vardı. Diplomasimiz, siyasetimiz, üniversitemiz, medyamız aynı derecede acemiydi. Ne Osmanlı ne Cumhuriyet tecrübesini yeterince dikkate aldık. Bilen birkaç kişiyi de heyecanımıza soğuk geldiği için dinlemedik.”⁸⁹

Yukarıda bahsettiğimiz faktörleri ve Türkiye-Suriye işbirliğinin başarısız bir şekilde sonuçlandıktan sonraki açıklamaları incelediğimizde bütünleşme için dış ortamın da uygun olması, sürece müdâhil olan ülkelerin bölge politikalarında ağırlığı olan küresel güçlerden bağımsız olarak karar alma yeteneğine sahip olması, değilse de onay almasının gerektiği sonucuna varabiliriz. Uluslararası ilişkilerde doğal olarak her ülke kendi menfaatini gözetecektir. Birkaç ülkenin bir araya gelerek siyasi ve ekonomik birlik kurmak istemesi başka ülkelerin menfaatine dokunacaksa bunu engellemek için ellerinde var olan imkânları kullanması beklenir. Bu bağlamda yukarıda değindiğimiz ülkelerin entegrasyon sürecine muhalif olacak herhangi bir operasyon yaptığı konusunda somut delillere sahip değiliz. Ancak süreç sonuca ulaşmadıysa mutlaka buna engel olan unsurların olması gerekir düşüncesiyle ve Suriye halk ayaklanmasından

⁸⁹ (Çevirimiçi), http://www.zaman.com.tr/abdulhamit-bilici/turkiyeye-ortadogu-dersleri_2112941.html

sonraki gelişmelere bakarak dış faktörlerin negatif etkisinin de süreçte payının olduğu kanısına varabiliriz.

5.DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AB BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ IŞIĞINDA

TÜRKİYE-SURİYE- ÜRDÜN-LÜBNAN ARASINDAKİ

YÜKSEK DÜZEYLİ İŞBİRLİĞİ KONSEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1 Türkiye-Suriye İşbirliğinin Sebepleri

5.1.1 Türkiye Penceresinden

Türkiye'nin, bir taraftan AB üyelik sürecini yürütürken diğer taraftan da neden böyle bir bölgesel entegrasyon arayışına girdiğinin, üç tarafında birçok ülke ile çevrili iken bütünleşme için neden Suriye'de karar kıldığının sebeplerini kısaca değerlendirecek olursak bunun için öncelikle Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinde Erdoğan hükümetinin önceki hükümetlerden farklı olan dış politika anlayışını görmemiz gerekir.

Ahmet Davutoğlu, dışişleri bakanı olduktan sonra "komşularla sıfır problem" söylemiyle yeni bir vizyon öne sürmüştü ve bu politika çerçevesinde sorunlu olduğumuz tüm komşu ülkelerle yeni ilişkiler geliştirme çabaları başlatmıştır. Dolayısıyla en uzun kara sınırına sahip olunan Suriye'nin de bu ülkelerden biri olması kaçınılmaz olacaktır. "Komşularla sıfır sorun" politikasının Suriye tercihinin ana sebeplerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin tüm Ortadoğu'ya açılmak ve ilişkilerini geliştirmek istemesi, bu idealini gerçekleştirmede Suriye'yi bir geçiş kapısı olarak görmesini de diğer bir sebep kabul edebiliriz. Dışişleri Bakanının "Türkiye Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı iken Suriye de Türkiye'nin Arap dünyasına açılan kapısıdır"⁹⁰ sözünü bu düşüncemize kanıt gösterebiliriz. Yine bu sözde Suriye'nin de önemli bir kazanımı olduğunu ve iki taraflı isteğin sürecin başlamasına yardım ettiğini anlıyoruz.

---

⁹⁰ Ayhan, a.g.e, s.30-31

5.1.2 Suriye Penceresinden

Bütünleşme düşüncesini tetikleyen sebepler arasında gösterebileceğimiz en önemli durumlardan birisi de 2004 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye ziyareti ve bu ziyaretin zamanlamasıdır. Bu ziyaretin gerçekleştiği tarihte Suriye'nin durumuna bakacak olursak, bu ülke ile ilişkisi olan Rusya ve Fransa başta olmak üzere birçok batı ülkesi ve Suudi Arabistan'ın başını çektiği Ortadoğu ülkelerinin Suriye karşıtı olduğu bir döneme denk gelmiştir. Bu tarihte Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin katledilmesi sebebiyle Lübnanlı gruplar, hem Lübnan'da hem de Lübnan dışında Suriye aleyhine baskı yapıyordu. Suriye, bölgesinde yalnız kalmış ve destek arayışı içerisindeydi. Dolayısıyla Türkiye'nin göstermiş olduğu yakınlık, Suriye'nin hem batıda hem de kendi müttefikleri arasında yalnız bırakıldığı döneme rastlamış ve Esad rejiminin meşruiyetinin güçlenmesine yardımcı olmuş, yönetime güven kazandırmıştır.⁹¹ Zaten bu dönemde Beşar Esad'ın içinde bulunduğu yalnızlıktan ve etrafındaki tehlikelerden de emin olabilmek için babası gibi pragmatist politika izliyor olması, bölgesel entegrasyonu benimsemesine sebep olan durumlar arasında değerlendirilebilir.

Bölgesinde yalnız kalan Suriye bu duruşuyla İran'a daha çok yaklaşma eğiliminde olmuştur. Türkiye tarafından bakıldığında Suriye'yi ya tamamen İran etkisine girmiş ya da dünya ile entegre olma yolunda batıya yaklaşan bir gelecek bekliyordu. Türkiye'nin yakınlaşması Suriye'yi hür dünya ile buluşturup demokratik değerlerle tanıştırma çabası olarak da değerlendirilebilir.⁹²

Suriye'nin bu dönemde yalnız kalmasının haricinde güvenlik kaygılarının da bütünleşme arzusunda etkili olabileceği söylenebilir. Malum olduğu üzere Türkiye'nin uzun yıllardan beri uğraştığı ve çözüme kavuşturamadığı Kürt sorunu ve buna bağlı olarak PKK terör örgütü ve bu örgütün bir uzantısının da Suriye'de bulunması, Suriye'nin güvenliğini de tehdit eder duruma gelmiştir. Suriye Lideri Beşar Esad Türk gazetecilerle yaptığı mülakatta Türkiye'nin terörle mücadelesine tam destek verdiğini, Türkiye'nin bölünmez bütünlüğünü

⁹¹ Salık, a.g.m, s.24

⁹² Hürmüzlü, Erşat, Cumhurbaşkanlığı Başkanışmanı ile yapılan mülakat, 2014

savunduğunu söylemesi, yani bu tehdidin varlığının devlet başkanı tarafından dile getirilmesi ulaştığı boyutu anlamamız açısından önemlidir.⁹³ Burada ortak tehdide karşı birlikte adım atarak kalıcı güvenlik amacı güdülmektedir. Ülkeleri bir araya getiren entegrasyonun oluşma sebepleri arasında bu tür güvenlik kaygılarının da yer aldığını AB entegrasyon teorileri bölümünde değinmiştik.

5.1.3 Türkiye-Suriye Penceresinden

Sürecin en önemli iki aktörü olan Suriye ve Türkiye'nin kazanımları açısından değerlendirecek olursak; her iki ülkenin sürçten beklentilerinin karşılanmadığını, birbirlerinden elde edecekleri faydaların sağlanmadığını söyleyebiliriz. Beşar Esad'ın Türkiye ile yakınlaşma sayesinde AB'ye yakınlaşmak istemesi, Türkiye'yi ülkesi için AB'ye açılan bir kapı olarak görmesi; fakat entegrasyon sürecinin başladığı dönemde Türkiye'nin AB'ye girme sürecinin yavaşlaması, Suriye'nin amaçları açısından negatif bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "Türkiye Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı iken Suriye de Türkiye'nin Arap dünyasına açılan kapısıdır"⁹⁴ sözleri süreçten hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin beklentilerini özetlemektedir. Buradan Türkiye'nin de Suriye'yi Ortadoğu'ya açılan kapı olarak gördüğü ve Suriye ile ilişkileri kullanarak Ortadoğu'da etkin bir rol oynamayı hedeflediği sonucu çıkarılabilir. Bu beklentilerin karşılanması her iki ülke için de ilişkilerin devamlılığını sağlayacak motivasyon kaynağı olacaktır. Ancak yaşanan gelişmeler bir şekilde bu kazanımların oluşmasını engellemiştir. Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan isyan hareketleri Suriye ile karşılıklı fayda sağlayacak politikaları üretmeye engel oldu. Buradan anlaşılıyor ki entegrasyon yapacak ülkelerin entegrasyonun karşılığı olarak çıkar elde etmeleri ve bunu önceden görebilmeleri entegrasyonun başarısı için gerekli şartlardan biridir.

Suriye'de halk ayaklanmasının başlamasıyla sona eren entegrasyon çalışmalarının başarısız olma sebeplerini, Suriye iç savaşı başladıktan sonraki gelişmelere ve mevcut rejime destek veren ülkelere bakarak da

⁹³ **Hürriyet Gazetesi**, "Beşar Esad ile Mülakat", 8 Kasım 2009, s.26-27

⁹⁴ (Çevirimiçi), <http://www.mirrorspectator.com/2009/10/16/turkey-boosts-syria-ties-amid-renewed-israel-row/>.

değerlendirebiliriz. Amerika'dan Rusya'ya, İran'dan Çin'e kadar birçok devlet Suriye rejiminin devam edip etmemesi konusunda görüş beyan etti. Buradan sonuç olarak şöyle bir çıkarım yapılabilir; Suriye'nin geleceği, dolaylı ya da direk olarak dünyada önemli güçleri ilgilendirmektedir. Bu ilgi örtülü kalmamış, açıkça kendini göstermiştir. Öyleyse bu ilginin Suriye halk ayaklanmasından daha önce de var olduğunu kabul etmemiz gerekir. Eğer böyleyse Türkiye-Suriye bütünleşme sürecinde de etkili olmaması düşünülemez.

5.2 YDDİK ve AB Sürecinin Karşılaştırılması

AB'ye öncülük eden ülkelerin, Sovyetler Birliği'nden kopmasının ardından yeni bir arayışa giren Doğu Avrupa ülkelerini birliğe alarak yeni bir Avrupa oluşturmak istemesi bölgede etkili olmaya çalışan ikinci bir gücün etkisini kırma hedefi olarak da değerlendirilebilir. Buradan hareketle Türkiye'nin kendisine yakın hissettiği Ortadoğu ülkelerini bir şemsiye altında toplayarak bölgede etkili diğer bir güç olan İran'ı etkisiz kılma çalışmaları arasında benzerlik olduğu iddia edilebilir. Bu iddiayı İran'ın Ortadoğu'da hâkim güç olma arzusuyla ve Türkiye ile olan rekabetiyle desteklemek mümkündür. Köklü devlet geleneğine sahip olan her iki ülke de bölge politikalarında etkin olmaya çalışmış ve aralarındaki rekabet at başı gitmiştir.⁹⁵ Ancak Avrupa'da başarılı olan bu sürecin Türkiye-Suriye bütünleşme sürecinde başarısızlığa uğraması, Avrupa'da uygulanan ve doğru olduğu kabul edilen formülün Türkiye-Suriye entegrasyon çalışmalarında başarıyla uygulanamamış olmasına bağlanabilir.

AB'de elde edilen başarının sebeplerine yukarıda değinilen sebepler penceresinden bakılacak olursa;

AB genişleme dalgalarına Kopenhag kriterleri çerçevesinden baktığımızda birliğe sonradan katılacak, yönetim sistemleri bakımından uyumsuzluk gösteren ülkelere kriterler konmuş ve bu kriterleri yerine getirerek her şeyden önce siyasi yönetim biçimlerinin birliğe daha önce katılan ülkelere benzer hale getirilmesi istenmiştir. Bir bakıma AB, yeni katılacak ülkelere oryantasyon için rehberlik

⁹⁵ Keneş, Bülent, **İran Tehdit mi Fırsat mı?**, Timaş yayınları, İstanbul, 2012, s.200

yapmıştır. Oysa YDDİK'de ülkelerin yönetim biçimlerine baktığımızda Türkiye haricindeki ülkelerde demokratik bir yönetim olmadığını, bu ülkelerin en büyüğü olan Suriye'de yönetimin yıllardır aynı parti tarafından yürütüldüğünü, muhalefetin yok denecek kadar çok zayıf bir noktada olduğunu görüyoruz. Demokrasi eksikliğinin yanında insan hakları ve azınlık haklarının da korunmadığı, bu hakları korumak için kurulmuş kurumların da yetersiz olduğu görülmektedir. Bunun yanında entegrasyon sürecine öncülük eden Türkiye, herhangi bir şart koşmadan süreci başlatmış ve devam ettirmeye çalışmıştır.

AB müzakere sürecinde görüldü ki birliğe katılacak ülkelerin yönetim sistemlerinin diğer ülkelerle uyuşması oldukça büyük önem arz ediyor. Çünkü birlik içerisinde kararların alınması ülkeleri yöneten iktidarlar tarafından gerçekleşir. Uygulanması, yapılacak işbirliklerinin hayata geçmesi, devletin kurumları vasıtası ile halk tarafından gerçekleştirilir. Hayata geçecek projelerin devamı için halkın katılımı ve istekliliği önem taşır. Bu nedenle halkın taleplerinin yönetim tarafından duyulup bu taleplere karşılık vermenin yolu da demokratik bir yönetimdir. Öyleyse AB, birliğe katılacak ülkelerin kriterler vasıtasıyla yönetim sistemini dönüştürmekte haklı görünmektedir.

Siyasi kriterlerde aranan diğer önemli konu olan insan hakları ve hukukun üstünlüğü, Türkiye'de her geçen gün gelişmesine karşın Türkiye'nin muhatabı olan diğer üç ülkede bu gelişmenin aynı ölçüde olduğu söylenemez. Hukuk Devleti olmayan ülkelerle yapılacak bütünleşme çalışmalarının devlet başkanları düzeyinde kalması ve işbirliği yapabilme kabiliyetini zayıflatması kaçınılmaz olabilir.

Ekonomik kriterlerin, aday ülkenin birliğe daha önce katılmış ülkelerle rekabet edebilme gücüne sahip olması gerekliliğini ifade etmiştik. AB, ekonomik kriterleri koyarak aday ülkelerin birliğe katıldıktan sonra diğer ülkelerle rekabet edebilmesini ve kalıcı olabilmesini hedeflemişti. Aday olduktan sonra birlik içerisinde rekabet edemeyecek ülkelerin baştan birliğe katılmamalarını ya da katılabilecek seviyeye gelmesini telkin etmişti. Yine Türkiye ile muhatabı olan üç ülkenin ekonomik ölçüklerini karşılaştırdığımızda Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın ekonomik olarak Türkiye'nin çok gerisinde olduğu açıkça görülmektedir. Yani

ekonomik ölçeklerin uyuşmamasını ve bunun sonucunda istenen ekonomik başarı hedefinin ufukta görünmemesini entegrasyona engel olan başka bir faktör olarak kabul edebiliriz.

Bu şartlar altında yapılacak bütünleşme çalışmalarının, AB bütünleşmesi ile karşılaştırılıp Avrupa'da izlenen yolun doğru olduğu kabul edilirse, Türkiye-Suriye işbirliği sürecinde izlenen yolun bu formüle aykırı olduğu, ülkeler arasındaki ekonomik dengesizliğin ilerleyen süreçte çeşitli problemleri beraberinde getireceği düşünülebilir. Çünkü bu dengesizlik üretim maliyetlerinde adil rekabet ortamı oluşturmaya engel olacaktır. Nitekim bütünleşme çalışmaları kısa sürede sona ermiş, bu süreçte yapılan STA'lar da askıya alınmıştır.

5.3 Türkiye'nin Entegrasyon Arayışları

Uzun yıllar süren AB üyelik sürecinin henüz sonuca ulaşamaması Türkiye'yi bölgesinde yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu arayış Türkiye'nin entegrasyona olan ihtiyacının devam ettiğine karinedir. YDDİK bölgesel bütünleşme çabası da bu ihtiyaca yönelik yapılan çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan arasında başlayan entegrasyon sürecinin çeşitli nedenlerle başarısızlıkla sonuçlanmış olması entegrasyon arayışında Türkiye tarafında hayal kırıklığına sebep olmuştur. Sürecin devamı için Suriye'ye yaptığı demokratikleşme çağrılarını da karşılık bulmamıştır.

Ortadoğu ülkelerinde başlayan halk hareketleri ile çıkan olayların etkisiyle bütünleşme sürecinin askıya alınması kesinlik kazandı. Dolayısıyla entegrasyon arayışını devam ettiren Türkiye için yeni bir süreç başladı. Başarısızlık Türkiye için negatif bir sonuç olarak yorumlanabilir. Bu arayış burada sona ermedi. Başbakan Erdoğan tarafından ortaya atılan "Şangay İşbirliği" ne girme önerisi ve Rusya Devlet Başkanı'na iletildiği "Şangay İşbirliği Teşkilatı'na Türkiye'yi de alın. Bizi de bu sıkıntıdan kurtarın"⁹⁶ şeklindeki ifadeleri entegrasyon ihtiyacının ve bu ihtiyaca bağlı olarak arayışın devam ettiğini gösteriyor.

⁹⁶ (Çevirimiçi), <http://t24.com.tr/haber/gelin-turkiyeyi-sangay-isbirligi-teskilatina-alin/244604>

“Üye ülkeler arasında güvenin artırılması, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi amacıyla 1996 yılında Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan tarafından kurulan “Şanhay Beşlisi” mekanizması, 2001 yılında Özbekistan’ın da katılımıyla Şanhay İşbirliği Örgütü’ne dönüştürülmüştür.”⁹⁷

Başbakan tarafından dile getirilen bu teklif doğrultusunda henüz somut bir adım atılmış değildir. Bu öneri; Ortadoğu’da yapılmaya çalışılan işbirliğinin “eksen kayması” iddialarının ortaya çıkmasına karşın; Türkiye’nin bu öneriyi AB’ye karşı koz olarak kullandığı değerlendirmelerine neden olmuştur.⁹⁸ Ancak her iki yorumda da gözden kaçırılmaması gereken husus ülkelerin dâhil olduğu bir işbirliği projesi başka bir projeye engel teşkil etmemesi yönünde olmalıdır. Bir devlet aynı anda birden çok işbirliği içinde olabilir. Bu düşünceyle Türkiye’nin de batıda entegrasyon arayışı devam ederken bölgesinde yeni arayışlara girmesi normal karşılanmalıdır.

⁹⁷ (Çevirimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>

⁹⁸ (Çevirimiçi), http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_yetkin/erdoganin_ab_sikintisina_sanghay_care_olur_mu-1162459

6. SONUÇ

Ülkelerin kendi başlarına hareket etmesi başka ülkelerle işbirliği yapmadan devamlılığını sağlamaya çalışması, yaşadığımız çağ itibarıyla anlaşılıyor ki küresel güçlerin güdümüne girmeden politika üretme kabiliyetini zayıflatmaktadır. Bu durum ortak paydalarda buluşabilme imkânı olan ülkeleri işbirliği yapmaya yöneltmektedir. Ülkelerin bütünleşme arayışlarının temelinde güç birliği yaparak üstesinden gelemedikleri problemleri birlikte çözüme kavuşturmak suretiyle ortak fayda sağlama amacı olduğu ifade edilebilir.

AB entegrasyonunun ülkeler arası bütünleşmenin dünyadaki en başarılı örnekler arasında yer aldığı söylenebilir. Avrupa kıtası bu proje ile büyük bir başarı sağlayarak barış projesi olarak da anılan bütünleşmeyi sağlamıştır. Ticari alanda elde edilen bu başarı diğer alanlara da taşınmıştır. Başlangıçta işlevsel düşünce ile başlayıp ortak çıkarlarda buluşarak barışı sağlamış, bütünleşme yolunda atılan her başarılı adım bir sonraki aşamanın önünü açmış, her geçen gün genişleme dalgalarıyla büyüyerek bu günkü seviyesine ulaşmıştır.

AB bütünleşme sürecini açıklamak için birçok teori ortaya atılmıştır. Ancak gelişen şartlar, değişen siyasi ve ekonomik durumlardan dolayı bu süreci tek bir teoriye bağlamak mümkün olmamıştır. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe katılım sürecine, üyeliğe kabul edilme sebeplerine bakıldığında bütünleşmenin zaman içerisinde işlevsel olmaktan öteye geçtiğini, siyasi, güvenlik, stratejik, ülkeler arası rekabet gibi durumların da genişlemede önemli rol oynadığını gösteriyor.

AB projesi başarılı bir entegrasyonun üye ülkeleri her alanda geliştirirken diğer taraftan da bir cazibe merkezi oluşturduğunu, başka ülkelerin de bu cazibe merkezinde yerini almak istediğini, dolayısıyla üye ülkelere de üyelikten kaynaklanan bir saygınlık kazandırdığını gösteriyor. Kazanılan bu saygınlık entegrasyonun sağladığı en önemli avantajlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Entegrasyon sürecinde dikkati çeken en önemli noktalardan biri de cazibe merkezi olan birliğe katılmak isteyen başka ülkelerin kabulünde, birliğin ulaştığı

standartları düşürmeme adına katılım için bir takım şartlar konmasıdır. Kopenhag Kriterleri'nde bu düşünce açıkça görülebiliyor. Şartların yerine getirilmesi zorunlu kılınarak aynı zamanda birliğe aday olan ülkenin her alanda gelişimine de büyük katkı sağlanıyor.

Bütünleşme sürecinde rol oynayan ve süreci en çok etkileyen faktörlerden birinin de dış faktörler olduğu görülüyor. AB bütünleşme sürecinde uluslararası alanda başta ABD olmak üzere bütünleşmeyi destekleyen ülkelerin var olduğunu ve çıkarlarına dokunduğu için bütünleşmeyi istemese dahi karşı çıkacak güçte bir ülke olmadığını anlaşıyor. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin yıkılıp ABD'nin dünyada tek büyük güç haline gelmesi, bütünleşmenin ABD tarafından desteklenmesi, Sovyetler Birliği tarafından bir muhalefetle karşı karşıya kalmaması, entegrasyonun başarıya ulaşması adına, entegrasyona etki eden dış faktörler açısından değerlendirdiğimizde AB projesine büyük bir avantaj sağladığı söylenebilir. Buradan hareketle uluslararası sisteme tesir edecek bütünleşme çalışmalarının başarıya ulaşmasında kendileri entegrasyonun muhatabı olmasalar dahi küresel güçlerin onayının büyük bir öneme sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Türkiye'nin uzun yıllar devam eden AB'ye üye olma çabası başka ülkelerle işbirliği ihtiyacının ve entegrasyon arayışının tezahürüdür. AB'ye üyelik çalışmasında sonuca ulaşamaması da ülkeyi bölgesinde başka arayışlara yöneltmiştir. Ortadoğu ülkeleri ile yakınlaşması ve çeşitli anlaşmalarla işbirliğini artırması bu arayışın fiiliyata dönüşmesi olarak değerlendirilebilir. Zaman zaman bu yakınlaşmanın Türkiye için "eksen kayması" olduğu yorumlarına da sebep olmuştur. Ancak bu yorum Türkiye tarafından eksen kayması veya alternatif arayış değil; ülkenin sahip olduğu geniş dış politika vizyonu olarak değerlendirilmiştir.

Bölgesel entegrasyon arayışı çerçevesinde Türkiye ve Suriye yanlarına Ürdün ve Lübnan'ı da alarak ortak çıkarları gerçekleştirmek, karşılıklı fayda sağlamak, bölgesel bir güç oluşturup bu gücü bölgedeki başka ülkeleri de katarak geliştirmek amacıyla, coğrafi yakınlığın avantajlarını da kullanarak, ortak tarih ve kültür birliğini vurgulayarak bir bütünleşme projesi gerçekleştirmek

istemişlerdir. Bu amacı gerçekleştirmek için serbest ticaret anlaşmaları imzalamışlar, ülkeler arasında vize muafiyetleri sağlayarak yakınlaşmaya zemin hazırlamışlar, bu şekilde entegrasyon sürecinin temelini atmışlar ve daha sonra da YDDİK anlaşmasını imzalamak suretiyle bölgesel entegrasyonu deklare etmişlerdir.

Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan arasında kurulmak istenen YDDİK, AB bütünleşme sürecindeki gibi barış amacı taşımamakla beraber, başlangıçta amaç benzerlikleri olduğu söylenebilir. Ülkeler arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları bölgedeki ticari potansiyeli geliştirip ortak ekonomik çıkar sağlamayı amaçlamıştı. Bu yönüyle işlevsel düşünce tarzı ile ortaya çıktığı söylenebilir. Yine ülkeler arasında vize muafiyetlerinin sağlanması, ilişkileri daha ileriye götürme hedefinin olduğuna dair tarafların yaptığı açıklamalara bakıldığında da, sürecin sonunda AB gibi bir birlik kurulması yönünde düşüncelerin varlığından söz edilebilir.

Bu süreci AB bütünleşme sürecinden ayıran en önemli faktörlerden biri, ülkelerin yönetim biçimlerindeki farklılıktır. Yönetim sistemlerinin uyumluluğu AB entegrasyon sürecinde olması gereken ilk şartlardandı. Bu şartı sağlamayan ülkelere birliğe katılımı için süre tanınarak uygun koşullara gelmesine yardımcı olunuyordu. Türkiye demokrasi ve insan hakları alanında sürekli mesafe alarak, batı ülkelerinde var olan standartları yakalama iddiasını taşıyorken, Suriye ve diğer iki ülke, yönetim sistemlerinde, demokrasi alanında yenilik yapamamıştır. Yönetim sistemlerinde uyuşmayan ülkeler, bütünleşme sürecinde de hedefledikleri ileri düzeydeki işbirliğini gerçekleştirememişlerdir. Yönetim sistemlerindeki farklılığın sürecin askıya alınmasındaki rolünün başarısızlığın en önemli nedenleri arasında sayılabileceği söylenebilir.

Türkiye'nin diğer üç ülke ile karşılaştırıldığında hem ekonomik olarak, hem de nüfus olarak oldukça büyük olması sürece etki eden başka bir boyuttur. Burada Türkiye'nin sürece önderlik yapması akla başka sorular getirmektedir. Ortadoğu ülkelerinde İran etkisinin varlığı ve bu ülkeler üzerindeki düşünceleri Türkiye'yi harekete geçirmiş olabilir. Türkiye kendisine coğrafi ve kültürel olarak yakın hissettiği ülkelere başlayarak daha sonra tüm bölgeyi hedefleyen bütünleşme

sürecine öncülük ederken bölgedeki rakibi olabilecek en büyük gücün İran olması, gelecekte İran'ın da hedeflenen birliğin dışında kalmamasını gerektiriyordu. Aksi halde kurulacak birlik cılız kalacaktı. Türkiye, adımı daha önce atarak daha etkin rol oynama şansı elde etmiştir. Meseleye bu yönden baktığımızda bu bütünleşme sürecinin Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılım süreciyle benzer yanlarının olduğu görülebilir. AB de 2004'te gerçekleştirdiği büyük genişleme dalgasıyla birliğe kattığı ülkeleri Rusya etkisine mahkûm etmemek ve kıtasal birliği sağlamak amacını gütmüştü. Rusya'nın yeniden ayağa kalkmasını beklemeden bu ülkeleri üyeliğe kabul ederek erken davranmış ve başarılı olmuştur.

Entegrasyon aşamaları incelemeye tabi tutulduğunda ilk adım olarak Serbest Ticaret Bölgesi daha sonra Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik, Siyasal Birlik şeklinde geliştiği, bu aşamalardan her birinin gerçekleşmesi bir sonraki adıma zemin hazırladığı, hatta bir sonraki adımı gerekli kıldığı görülüyor. Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan arasında kurulmak istenen "Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi" bu aşamaların daha ilk adımı olan Serbest Ticaret Anlaşmalarında kalmış, bölgede gelişen yeni olaylar ve ülkelerin elde etmek istedikleri karşılıklı çıkarların engellenmesi nedeniyle ileriye gidememiştir. Dolayısıyla serbest ticaret bölgesinden sonraki adımların da hayata geçmesi mümkün olamamıştır.

Küreselleşen dünyada söz sahibi olup varlık gösterebilmenin yolunun birlikte hareket etmek olduğu, gelişen şartların ülkeleri ortak işbirliğine zorladığı bu dönemde, AB üyeliği yolunda yıllardır mücadele veren Türkiye'nin başarısızlıkla sonuçlanan Suriye ile entegrasyon girişiminden sonra da bu alanda arayışlarının devam edeceği tahmin edilebilir. Nitekim son zamanlarda ortaya atılan, hatta Sayın Başbakan tarafından açıkça dilendirilen Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye olma önerisi bu arayışın bir tezahürü olarak kabul edilebilir.

Yönetim sistemlerinin uyumluluğunun entegrasyon başarısındaki önemi bu tezde anlatılmaya çalışıldı. Entegrasyon arayışında dile getirilen "Şangay İşbirliği " ülkelerinde yönetim anlayışlarını göz önünde bulundurulduğunda (Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan) yönetim anlayışlarında

demokratik parlamenter sistemle yönetilen Türkiye ile uyumlu olmadıkları görülüyor. AB genişleme sürecinde üzerinde en çok durulan üyelik kriterleri ve bu kriterlerin yerine getirilme süreci dikkate alınırsa birliğe katılan ülkelerin zaman içerisinde birbiriyle benzeştiği görülür. Özellikle de zayıf ülkelerin daha güçlü ülkelerin peşine takılarak parlaması söz konusudur. AB'nin kurucu ülkelerinden daha zayıf olan Doğu Avrupa ülkeleri AB'ye katılarak kendi sistemlerini bu ülkelere uyumlu hale getirmişlerdir.

Türkiye kendilerinden daha zayıf olan Ortadoğu ülkeleri ile yapacağı entegrasyonda güçlü taraf olduğundan yönetim sistemleri bakımından diğer muhataplarına model olması beklenir. Buradan hareketle böyle bir entegrasyon sebebiyle Türkiye'nin mevcut durumundan taviz vermesine gerek olmayacağı, siyasi anlayışında herhangi bir kaymaya sebep olmayacağı sonucu çıkarılabilir. Bu sonuç Ortadoğu yaklaşması nedeniyle "eksen kayması" olduğu yönündeki iddiaların tartışılmasını gerektirir. Ancak Şangay İşbirliği'ne katılım söz konusu olduğunda bu örgüte öncülük eden Rusya ve Çin'in büyüklüğü ve etkisi karşısında Türkiye'nin özgür hareket alanı bulamayabilir. Sahip olduğu parlamenter demokrasi ve demokratik değerleri zaman içinde işbirliğindeki güçlü devletlerin etkisinde kalarak kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Buradan hareketle aslında böyle bir işbirliğine yanaşmayı "eksen kayması" olarak değerlendirmek mümkündür.

Yeni entegrasyon arayışlarında daha önce yaşanmış başarısızlıkların sebepleri iyi analiz edilmelidir. Yönetim sistemlerindeki uyuşmazlığın dezavantajları yanında daha önceden işbirliği içinde olunan diğer ülkelerle ilişkilerin boyutu da dikkate alınması gereken faktörler arasındadır. Türkiye güvenlik mekanizmaları bakımından ABD ile stratejik ortaklığı bulunmaktadır. Suriye ise ülkesinde Rusya'nın bir üssünü barındırıyor olması ve Rusya ile olan yakınlığı nedeniyle ayrı bir güvenlik safında yer almaktadır. Bu durumda Türkiye ile çeşitli konularda işbirliği içinde olan ABD ve AB ile olan ilişkilerin yeni entegrasyon çabalarından etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır.

Ülkeyi yeni sürece götürecek entegrasyon arayışlarındaki kazançlarla bütünleşmenin gereği olarak feragat edilecek egemenlik hakları ve başka

alanlarda ortaya çıkması muhtemel kayıpların karşılaştırılıp en yüksek menfaatin elde edildiğine kanaat getirilmeden verilecek kararlar beraberinde daha büyük problemlere gebe olma ihtimali taşıyor. Entegrasyon amacıyla yapılacak işbirliği karşılığında elde edilecek kazançlar, ortaya çıkacak kayıpları karşılar nitelikte olmalıdır. Sürecin başarısızlığa uğrayarak askıya alınması da ileriye yönelik olumsuz bir sicil olarak kalacağından sürece engel olabilecek iç ve dış faktörlerin iyi analiz edilerek yola çıkılması gereği doğmaktadır. Nitekim Türkiye-Suriye işbirliği Türkiye'nin entegrasyon arayışında negatif bir sicil olarak kalmıştır.

7. KAYNAKÇA

1. Açıkmeye, Sinem Akgül, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2004
2. Akgönenç, Oya, **Türkiye'nin AB Stratejisi**, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, 2009
3. Akgönenç, Oya, (Çevirimiçi),
http://www.esamistanbul.org/Faaliyet_Alanlari/62-amerika-nin-ortadogu-politikalari-turkiye-nerede.html , 20 Şubat 2014
4. Alec Stone Sweet, Wayne Sandholtz, "European İntegration and Supranational Governance", **Journal of European Public**, 2011 (Çevirimiçi), <http://www.tandfonline.com/loi/rjpp20>, 15 Ekim 2013
5. **Anadolu Ajans**, (2009, Aralık 24). "Suriye Ortadoğu pazarına giriş kapısı", (Çevirimiçi),<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=4&ArticleID=1177586&Date=24.12.2009&b=Suriye%20Ortadogu%20pazarina%20giris%20kapisi>.
6. Arabacı, Ahmet, " Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi" **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 17, 2008
7. ATAMAN, Muhittin, "Suriye'de İktidar Mücadelesi; Baas Rejim, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum" **SETA Rapor**, No:6 Ankara, Nisan 2012
8. Ayhan, Veysel, "Türkiye Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem; Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, 2009

9. BAR, Shmuel (2007). "Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview", Institute for Policy and Strategy Interdisciplinary Center (IDC) , 'Erişim' <http://dx.doi.org/10.1080/01495930601105412>
10. Aras, Bülent, Rabia Karakaya Polat , "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", 2008, (Çevirimiçi), <http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/39/5/495>
11. Chrysochoou, Dimitris N. , Theorizing European Integration, 2. Baskı, Routledge, 2009
12. **CNN Türk**, (16 Eylül 2009), (Çevirimiçi), <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html> adresinden alınmıştır, 30 Kasım 2013
13. (Çevirimiçi), <http://www.habername.com/haber/turkiye-suriye-urdun-lubnan-ticaret-43125.htm>, 10 Aralık 2013
14. Yetkin, Murat, (Çevirimiçi), http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_yetkin/erdoganin_ab_sikintisina_sanghay_care_olur_mu-1162459, 18 Şubat 2014
15. Dedman, Martin J. **The Origins and Development Of The European Union**, Routledge, London, 2010
16. DEMİR, Şerif, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Oradoğu Politikası", **Turkish Studies**, Cilt 6, Sayı 3, 2011
17. **Dünya Gazetesi**, "Türkiye-Suriye vize muafiyeti anlaşması imzalandı", 13 Ekim 2009, Erişim, <http://www.dunya.com/turkiye-suriye-vize-muafiyeti-anlasmasi-imzalandi-64077h.htm>, 1 Ocak 2014
18. **European Union**, (Çevirimiçi), http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_en.htm adresinden alınmıştır, 15 Kasım 2013

19. Garland, Nicholas, (Çevirimiçi),
<http://www.cartoons.ac.uk/record/NG4567/zoom>, 26 Aralık 2013
20. Group, Spinelli, "The Spinelli Group" (Çevirimiçi),
<http://www.spinelligroup.eu/sign-manifesto>. 10 Ocak 2014
21. Hürmüzlü, Erşat, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı (Ortadoğu Konularında) ile Cumhurbaşkanlığı Köşk'ündeki ofisinde yapılan mülakat, 17 Şubat 2014
22. **Hürriyet Gazetesi**, "Beşar Esad ile Mülakat", 8 Kasım 2009
23. Keneş, Bülent, **İran Tehdit mi Fırsat mı?**, 2. Basım, Timaş yayınları, İstanbul, 2012
24. Keskin, Hakan, **Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, 1. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008
25. Lewin, Moshe, "Rebuilding the Soviet nomenklatura, 1945-1948", **Cahiers du monde russe**, 2003, (Çevirimiçi),
http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fmonderusse.revues.org%2Fpdf%2F137&ei=v_v8UrnnE4SV0QWt_oH4Bg&usg=AFQjCNHhVeYeYmpf9aBAusoj9VFSp2OFVw&sig2=fSdg_mcOvVR_QiWTJS8RDQ&bvm=bv.61379712,bs.1,d.Yms
26. MERCAN, Sezgin S. , "Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2011
27. Nurettin, Muhammed, "Suriye Söyleşileri", Ankara, **ORSAM Rapor** No: 187, 2013
28. Okur, Mehmet Akif, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", **bilig dergisi**, 2009, Sayı 48
29. Okur, Mehmet Akif, "Büyük Ortadoğu Fırtınası ve Türkiye", Ankara Stateji Enstitüsü, 15 Ocak 2014, (Çevirimiçi),

<http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-m-akif-okur/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye/> ,2014

30. Okur, Mehmet Akif, "Tarih ve Gelecek Arasında "Türklük": Süreç ve Anayasa Tartışmaları Üzerine", Ankara Strateji Enstitüsü, 17 Şubat 2013, (Çevirimiçi), <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-m-akif-okur/tarih-ve-gelecek-arasinda-turkluk-surec-ve-anayasa-tartismalari-uzerine/> ,2014
31. ORHAN, Oytun "Suriye'de Demokrasi mi İç Savaşımı?; Toplumsal Siyasal Yapı,Değişim senaryoları ve Sürecin Türkiye'ye Etkisi", **ORSAM**, Ankara, 2011 Erişim, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_orsamreportt_45_tr.pdf
32. ÖRAZ, Seçil "Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem İle Avrupa Bütünleşmesi" **Turkish Studies**, Cilt 6, Sayı 1, 2011
33. Özdemir, Haluk, **Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, 1. Basım, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2012
34. **Posta Gazetesi**, Birand, M. A. "Beşşar Esad, Mehmet Ali Birand'a konuştu", 8 Kasım 2009, (Çevirimiçi), <http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/Bessar-Esad--Mehmet-Ali-Birand-a-konustu.htm?ArticleID=6962.>,10 Kasım 2013
35. **rusya.ru**, (2010). "Rusya Neden Suriye'yi Destekliyor" (Çevirimiçi), http://www.rusya.ru/Content/17480-Rusya+neden+Suriye'yi+destekliyor?+_Analiz adresinden alınmıştır
36. SALIK, A. G. "Beşşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 35, 23 Kasım 2011
37. Schimmelfennig, A. M. , **European Integration Theory, Liberal Intergovernmentalism**, Oxford University Press, 2009

38. Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye'ye Etkisi. Ankara: **ORSAM Rapor**, No: 45, 2011
39. **T24 Haber Sitesi**, (Çevirimiçi), <http://t24.com.tr/haber/gelin-turkiyeyi-sangay-isbirligi-teskilatina-alin/244604> , 18 Şubat 2014
40. **T.C Dışişleri Bakanlığı**, (Çevirimiçi), "Suriye'nin Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/suriye-siyasi-gorunumu.tr.mfa> , 20 Aralık 2013
41. **T.C Dışişleri Bakanlığı**, "Şangay İşbirliği Örgütü" (Çevirimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> , 18 şubat 2014
42. **T.C Dışişleri Bakanlığı**, (Çevirimiçi), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_-suriye_-urdun-ve-lubnan-arasinda-yuksek-duzeyli-isbirligi-konseyi-tesis-edilmesi-hakkinda-ortak-siyasi-bildirge.tr.mfa , 20 Aralık 2013
43. The Armenian Mirror Spectator, "Turkey Boosts Syria Ties Amid Renewed Israel Row", (Çevirimiçi), <http://www.mirrorspectator.com/2009/10/16/turkey-boosts-syria-ties-amid-renewed-israel-row/>. adresinden alınmıştır, 16 Kasım 2009
44. **Today's Zaman**, (13 Ekim 2009), (Çevirimiçi), http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=C01DEBBCF80D244DEF55CC3B7836E8FB?newsId=189760 adresinden alındı, 30 Kasım 2013
45. Tür, Özlem, "Turkish-Syrian Relations – Where Are We Going?", **UNISCI Discussion Papers**, Mayıs 2010, "Erişim" http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fmercury.ethz.ch%2Fserviceengine%2FFiles%2FISN%2F117272%2Fchaptersection_singledocument%2F4431f7b1-e5c9-4b3a-9ce5-febabf770cbd%2Fen%2FChapt._9.pdf&ei=b4QEU7qkM63J0AWKtoCoCw&usg=AFQjCNG_Ry6Wfd_efi7cT6GJDCztJ2c0SQ&sig2=Do0GFgf9ZCyzAfToxkz1vw&bvm=bv.61535280,d.d2k

46. Ufuk ULUTAŞ, Selin M. Bölme v.d. "Suriye'de Kim Kimdir, Rejim ve Muhalefet", **SETA Rapor**, Mayıs 2011
47. Ülger, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, 3. Basım, Ankara, Sinemis yayın, 2005
48. Ünal, Şeref, **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007
49. Ünal, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBMM Yayınları, Ankara, 2009
50. Vachudova, Milada Anna, " The Leverage of International International Institutions on Democratizing States: Eastern Europe and the European Union", **EUI Working Papers**, Sayı 33, 2001
51. **Vatan Gazetesi**, 17 Eylül 2009, s.18, 'Erişim', http://des.byegm.gov.tr/enterprise/clip_pdf/?clip=2655977
52. Wedel, Heidi, Fahreddin İbrahim, **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, Çeviren Erol Özbek, İletişim Yayıncılık, 1997
53. Wiener, Antje, Diez, Thomas, **European Integration Theory**, OXFORD University Press, 2009
54. Yazgan, Hatice, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak Avrupalılaşıma: Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 4, 2013
55. Yücel, Zeynep, Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:4, Sayı:13, 2008
56. **Zaman Gazetesi**, Bilici, Abdulhamit, "Türkiye'ye Ortadoğu dersleri" (Çevirimiçi), http://www.zaman.com.tr/abdulhamit-bilici/turkiyeye-ortadogu-dersleri_2112941.html, 23 Temmuz 2013
57. **Zaman Gazetesi**, yay haz: Ahmet Uysal. Demokratik Suriye'nin Türkiye'ye Potansiyel Faydaları, (Çevirimiçi),

http://www.zaman.com.tr/yorum_demokratik-suriyenin-turkiyeye-potansiyel-faydalari_1238948.html , 2 Şubat 2012

58. **Zaman Gazetesi**, Richard Falk, Aykırı Türk Dış Politikası, 30 Ağustos 2013, (Çevirimiçi), http://www.zaman.com.tr/yorum_aykiri-turk-dis-politikasi_2126640.html.

8. EKLER

EK 1

Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan Arasındaki Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi

“Türkiye Cumhuriyeti, Suriye Arap Cumhuriyeti, Ürdün Haşimi Krallığı ve Lübnan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları;

Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasındaki ilişkilerin, birbirlerine ortak tarih, kültür ve coğrafyayla emsalsiz bir şekilde bağlı olan halklarının iradesi temelinde artmakta olan siyasi diyalog, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve kültürel etkileşim temelinde nitelendiğinin bilinciyle,

Mevcut işbirliğinin çokuluslu ve kurumsal bir çerçevede güçlendirilmesi, uzun vadeli stratejik ortaklığın ve aralarındaki dayanışmanın geliştirilmesi ve ekonomik entegrasyona doğru ilerlenmesi hedefiyle,

“Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi” (YDDİK) tesis etmeyi ve bu ülkeler arasında serbest ticaret ve dolaşım alanı oluşturulmasını kararlaştırmışlardır.

YDDİK, ortak çıkarlar ve ilgi alanları çerçevesinde işbirliğinin geliştirilmesi konusunda sağlam bir temel teşkil eden serbest ticaret ve vize muafiyeti alanlarındaki mevcut ikili anlaşmalar ve uygulamalar temelinde yapılacaktır. Türkiye, bu anlayışla, Suriye, Ürdün ve Lübnan’la vize muafiyeti anlaşmalarını yürürlüğe koymuştur. Türkiye ayrıca, Suriye ve Ürdün’le serbest ticaret anlaşmaları (STA) imzalamıştır. Türkiye ile Lübnan arasında STA imzalanabilmesi için müzakereler halen devam etmektedir.

Türkiye ve Lübnan, bu bağlamda, iki ülke arasında STA’nın en kısa zamanda akdedilebilmesi için müzakereleri aktif bir şekilde sürdürme taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu husus, dörtlü sürece tam katılım sağlanması açısından gereklidir.

Dörtlü mekanizma, taraflar arasındaki ikili taahhütlerin yerine geçmeyecek, bölgedeki tüm diğer kardeş ve dost ülkelerin katılımına açık olacaktır.

Dörtlü Konsey'in koordinasyonu Dışışleri Bakanları tarafından yapılacaktır. Konsey yılda en az bir kez istişare amaçlı Başbakanlar seviyesinde toplanacak, katılımcı ülkeler ev sahipliğini dönüşümlü olarak üstleneceklerdir.

Enerji, ticaret, gümrük, tarım, sağılık, yatırımlar, içişleri, su, çevre ve ulaştırma gibi alanlar ile gündeme bağılı olarak diğıer alanlardan sorumlu Bakanlar da Konsey'e iştirak edebilirler. Konsey, işbirliğinin ortak çıkarlar çerçevesinde diğıer alanlarda gelişmesine paralel olarak, bu alanlardan sorumlu Bakanları da içerecek şekilde geliştirilebilir.

Konsey'in çalışmalarının koordinasyonu ve toplantıların gündemlerinin nihai hale getirilmesi katılımcı ülkelerin Dışışleri Bakanlıkları tarafından yapılacaktır.

Öte yandan, Konsey üyesi Bakanlar, karşıtları ile yılda en az bir kez dörtlü formatta toplanacak, Konsey'e sunulmak üzere görev alanlarına giren konularda somut adımlar atılmasına yönelik eylem planları geliştireceklerdir.

Bakanlar, İşbu Deklarasyon'un en kısa sürede uygulanmasının takibini yapacaklarını taahhüt ederler."